

3. ПРОСТИТУЦИЯ И ТРАФИК НА ХОРА

В България темата за проституцията през последните 5–6 години се превърна в предмет на засилени дискусии и все повече се осъзнава като **реален проблем по две причини**. Първо, поради зависимостта между платените сексуални услуги и организираната престъпност; второ, поради връзката на проституцията с трафика на хора, което привлича вниманието както на големи международни организации, така и на западни правителства, чувствителни към тези теми.

Именно информацията за български момичета – жертви на сексуална експлоатация, които са потърсили помощ в Западна Европа, за първи път очертава **мащабите на проблема българска проституция**. Особено важно място в този процес имат систематизираните данни от страни като Германия и Холандия, от които става ясно, че малка страна се е превърнала в един от най-големите източници на трафик на хора. Според четирите годишни доклада за трафика на хора – Dutch National Rapporteur за периода 2000–2003 г., 14 % от жертвите на сексуална експлоатация в Холандия идват от България, което поставя страната ни на първо място през наблюдавания период (вж. Таблица 5).

Сходно е положението и на най-големия пазар на сексуални услуги в Европа – Германия. Според годишните анализи на Германската криминална служба за периода 2001–2005 г. България е на трето място в света по брой на жертви на трафик на жени с цел сексуална експлоатация (вж. Таблица 6).

От съобщенията за случаи на трафик с цел сексуална експлоатация, които периодично се появяват в Австрия, Гърция, а особено в Италия, Белгия и най-вече в Испания, може да се направи изводът, че мащабите на това изключително тежко престъпление срещу личността са подобни на тези в Германия и Холандия, но информацията, за съжаление, не е систематизирана.

Данни като тези за трафика на жени с цел сексуална експлоатация за Германия и Холандия повдигат един основен въпрос: **кое прави възможно трафикът на хора от една 8-милионна страна да е сравним с този от страни като Русия със 150 милиона население, Тайланд – с 65 милиона, Украйна – с 46 милиона, както и да е по-голям от страни с 3–5 пъти по-голямо население, като Полша и Румъния**.

Таблица 5. Жертви на сексуална експлоатация в Холандия по държави

	2000–2003 г.	
	Брой на жертвите	Процент от жертвите
България	166	14,0
Нигерия	122	10,0
Румъния	67	6,0
Русия	73	6,0
Холандия	65	5,0
Китай	45	4,0
Украйна	49	4,0
Чехия	31	3,0
Литва	42	3,0
Сиера Леоне	39	3,0
Албания	19	2,0
Камерун	21	2,0
Молдова	30	2,0
Полша	28	2,0
Бразилия	13	1,0
Гвинея	15	1,0
Тайланд	12	1,0
Неизвестни	161	13,0
Други	227	19,0
Общо	1225	100,0

Източник: *Trafficking in Human Beings – Dutch National Rapporteur*

Първоначалната цел на този анализ беше да се да се изследват типологията и организацията на пазара за проституция в България. Статистиката за трафика на жени в Западна Европа, получена в процеса на работата, обаче шокира с изключително високия коефициент на жертвите от България (вж. *Таблица 6*).

Във връзка с това се поставят няколко въпроса:

Първо, **какъв е размерът на българския износ на проституиращи за Западна Европа?** В редица анализи се приема, че около 90 % от жертвите са прехвърлени с цел сексуална експлоатация, но в същото време изследвания на проституцията в Западна Европа показват, че много малък процент от жените, проституиращи в чужди страни, са търсили помощ и са регистрирани като жертви на трафик. Така че регистрираните жертви от български произход може да се разглеждат като върха на айсберг, под който се крие огромен брой проституиращи извън България.

Таблица 6. Жертвите на трафик на жени по страни през периода 2001–2005 г.

	Брой на жертвите (2001–2005)	Коефициент на жертвите – 2003 г.*
Русия	747	1,2
Украйна	520	1,6
България	432	12,7
Румъния	425	4,3
Полша	349	1,7

* Коефициентът се изчислява по отношение на 100 000 лица във възрастовата група на жени от 15 до 30 години за съответната страна (Bundeskriminalamt, 2003)

Източник: Bundeskriminalamt 2002–2005

Второ, каква е причината делът на българките да е толкова голям сред проституиращите в Западна Европа?

Трето, дали свръхвисокият коефициент на жертвите на трафик от България е резултат само на **социално-икономически фактори**, или причината е в **спецификата на престъпността в страната?**

Повдигнатите въпроси са само част от сложния социално-икономически феномен на българската проституция. Безспорно „износът“ на момичета, предлагащи сексуални услуги в Западна и Централна Европа, е най-доходоносният пазар за българската проституция, но същевременно тази дейност е невъзможна без вътрешния пазар на проституция. По тази причина предмет на изследването са както възникването на българския пазар за платен секс, така и структурата и организацията на проституцията в страната. Предлаганият текст е един от първите опити за анализ на проблема на проституцията¹³⁸ в България и поради това няма претенции за изчерпателност.

¹³⁸ В различни теоретични анализи се правят опити да се обяснят причините и разпространението на проституцията във всяко общество. Изследванията по темата може да се сведат до четири основни обяснителни модела за включването на жените в проституцията: *патологичен модел, модел на социална дезорганизация и криминална субкултура, модел на икономическа позиция и бедност и модел на полова дискриминация и мъжко насилие.*

Логиката на *патологичния обяснителен модел* е, че някакъв вид индивидуална аномалия или патология карат жената да стане проститутка. Представителите на този модел разглеждат проститутките като съвършено различни от „обикновените“ жени.

Моделът на социална дезорганизация и криминална субкултура се основава върху отношението на жената и позицията ѝ в по-широкото общество, за да обясни нейното включване в проституцията. Вниманието се фокусира върху степента, в която жените се отклоняват или провалят в това, което се приема за нормално, особено по отношение на семейството или работата. Проституиращите жени са разглеждани като нарушаващи общоприети норми, което прави тяхното включване в проституцията фактически неизбежно.

При *модела на икономическата позиция* на преден план се извеждат специфичните икономически условия, оформящи включването в проституцията. То е разглеждано като икономическо решение, защото проституцията е приета за икономическа дейност. Икономическият

3.1. ВЪЗНИКВАНЕТО НА ВЪТРЕШНИЯ ПАЗАР И БАЛКАНСКИЯТ КОНТЕКСТ

След колапса на комунистическите режими страните в Източна и Централна Европа преживяват сложни политически, икономически и социални промени. Катаклизмите, свързани с икономическия преход, водят до нарастване на безработицата и рязко спадане стандарта на живот.

В някои специализирани изследвания¹³⁹ като едно от последствията от тези промени се посочва, че за голям брой жени проституцията се е превърнала в единствен начин да изкарват прехраната за себе си и семействата си и че почти всички страни от Централна и Източна Европа, сред които най-вече балканските, са регистрирали рязко нарастване на проституиращите.

Голямо влияние за разрастване на бизнеса с проститутки на Балканите оказват и военните конфликти в Югославия. Слабо охраняваните граници, присъствието на международни войски, както и липсата на работеща съдебна система създават идеални условия за сексиндустрията в страните от този регион. В близост до военните бази се разполагат многобройни жрици на любовта, предлагащи сексуслуги на войниците. Имайки предвид, че в повечето страни на Балканския полуостров проституцията е забранена от закона, тя се превръща не само в сериозен социален проблем за региона¹⁴⁰, но и във важен източник на доход за организираната престъпност.

Случващото се в България в много отношения е предопределено от **балканския контекст** и значително по-тежките **икономически сътресения** в сравнение с Централна и Източна Европа. Въпреки това пазарът на сексуални услуги се развива относително бавно. Макар че почти веднага след 1990 г. полицията изоставя репресивните си мерки над жените, предлагащи платени сексуслуги, минават 7–8 години преди проституцията да се превърне в масова професия. За съжаление няма никакви изследвания, които да обяснят какви са причините както за забавеното развитие, така и за рязкото нарастване на проституиращите в края на 90-те години. От интервюта с полицейски служители, проституиращи, сводници, собственици на клубове, материали на разследващи журналисти се очертават различни взаимосвързани фактори, предопределящи по-бавното масовизиране на проституцията – от инерцията, свързана със социалистическия модел на обществото и силните родово-семеини връзки, до жестоко намалените доходи, които ограничават вътрешното търсене.

модел обикновено се свежда до едно от следните обяснения: 1. жените са принудени и/или се насочват към проституцията, защото нямат друг начин за изкарване на прехрана; 2. те избират да се включат в проституцията, защото парите, които могат да се спечелят чрез нея, са много повече, отколкото при другите икономически възможности.

Моделът на полова дискриминация и мъжко насилие предполага, че има разлика между проститутките и другите жени и това е резултат от ефекта, който проституцията има върху проститутките. Представителите на модела обясняват проституцията като проява и резултат от мъжкия контрол над женската сексуалност. Жените стават проститутки поради предишни травми, нанесени от мъж. Проститутките са представени като „жертви“ на системата, доминирана от мъжете, в която тези жени са с малко или никакви ресурси да се противопоставят на социалните сили.

¹³⁹ Вж. напр. Sarang, A. and J. Hoover (eds.) *Sex work, HIV/AIDS, and Human rights in Central and Eastern Europe and Central Asia. The Central and Eastern Europe Harm Reduction Network*, 2005, p. 19.

¹⁴⁰ Ibidem.

Ако се направи опит да се реконструира възникването на вътрешен пазар за платени сексуални услуги в България, става ясно е, че в началото на 90-те години местата, на които те се предлагат – хотели и нощни заведения, „внасят“ проституиращи момичета от Украйна, Молдова и Русия. В първите години на прехода се привличат предимно крайно социално слаби момичета (от ромски произход, идващи от малки населени места и пр.) и такива с девиантно поведение, които биват задържани в професията предимно със систематично насилие. На практика проституирането в страната е невъзможно без участието на своднически мрежи и собственици на специализирани заведения. Същевременно на всички нива на пазара за платен секс, който е структуриран към 1992–1993 г., може да се установят участието и контролът на организираната престъпност.

Бавното развитие на българския вътрешен пазар обаче не възпрепятства свързването му с чуждестранни и международни своднически мрежи. Вълната от емигранти през периода 1989–1991 г., установяващите се в Централна Европа български рецидивисти, амнистирани през 1990 г., войната в Югославия от лятото на 1991 г. и разпадането на СССР са само част от **факторите, които „скачват“ зараждащия се български пазар на сексуални услуги с този в Централна и Западна Европа.** Типична става практиката проституиращи българки да бъдат предлагани чрез балканските и източноевропейските сводници, като доминиращи в началото са албанските своднически мрежи. При тях насилието е неотменна част както при набиране на момичета, където нормален метод е отвличането, така и при контрола над проституиращите. При неизпълнение на „дневната норма“ обикновено се налага физическо наказание. **Определящо влияние за организацията на българската проституция обаче оказва рускоезичната организирана престъпност.** Моделът на „точки“, предварително разпределяне на местата, които всеки сводник има за своите момичета, се въвежда и от българските сводници. Те предпочитат да използват понятието „пост“ (най-често членувано като „поста“) вместо руското „точка“, което има точно същата структурно-организационна роля – да се разпределя пазарът. В зависимост от доходността на района и броя на „постовете“ сводникът плаща рента на босовете на организираната престъпност и органите на реда (най-често полицията и прокуратурата), както и на администрацията.

С разцвета на силовите групировки по време на югоембаргото (вж. първа глава) сътрудничеството със структури на организираната престъпност в Западните Балкани и Централна Европа при трафика на момичета с цел проституция става устойчиво и е подобно на другите дейности, свързани с преминаване на балканските граници – контрабанда на нефтопродукти, наркотици, крадени стоки и пр.

През първата половина на 90-те години износът на проститутки претърпява сериозна еволюция и сменя няколко пъти каналите си, докато се превърне в устойчива дейност. **Исторически първото направление за износ на проституиращи е към Чехия и Унгария** и там се формират първите български своднически мрежи извън страната. Близостта и по-лесният достъп до тези бивши социалистически страни ги превръщат в предпочитано направление и българските сводници използват вече създадената база от българските крадци на коли. В страните от бившия СИВ българските проститутки работят преди

всичко в населени места, близки до границите с Германия и Австрия, където секстуризмът е най-активен. В началото на 90-те години достъпът до Западна Европа е епизодичен поради визови ограничения, но към 1993–1994 г. в по-либерални страни като **Холандия и Белгия** се появяват първите „гнезда“ на сводници и проститутки и постепенно започва процесът на разширяване на българските общности. Третото направление е за **Гърция и Македония**, откъдето трасето достига **Италия**. Четвъртото направление за износ на български момичета е към страни от бившата Югославия и по-специално в зоните, където има мироопазващи сили – първоначално **Босна и Херцеговина**, по-късно – **Косово**.

В средата на 90-те години структурата на българския пазар на проституция вече е оформена. В страната се наблюдават три слоя – **улична, клубна и елитна проституция**. Тези три нива осигуряват две други форми на българска проституция – **курортната и експортната проституция**.

Каре 3. Дебатът „за“ и „против“ легализиране на проституцията

Традиционно в литературата и обществените дискусии¹⁴¹ присъстват две основни становища: според едното проституцията трябва да се криминализира, а според другото – да се легализира. Всяка от спорещите страни представя аргументи в защита на своята теза.

Привържениците на криминализирането обикновено използват три типа аргументи в защита на идеите си. Единият се основава върху традиционния и религиозния морал – проституцията се разглежда като грях и поквара на обществото, в пълно противоречие с моралните ценности, които трябва да се спазват. Вторият тип аргументи поддържа, че проституцията поражда престъпност и болести. Много феминистки пък твърдят, че тя води до деградиране и подчиняване на жените.

Защитниците на идеята за легализиране на проституцията твърдят, че нейното разрешаване може дори да бъде социално добро. Свободата някой да използва тялото си както желае се разглежда като основно право. Тук се набляга на два основни аргумента – финансов и медицински. В първия случай се изтъква приносът, който проституцията би имала за увеличаване бюджета на дадена държава чрез плащане на данъци. Другото е, че узаконяването на проституцията ще доведе до повишаване здравословното и хигиенното състояние на проститутките чрез изискването за задължителни медицински прегледи, изследвания за СПИН и други болести, предавани по полов път. Като допълнителни аргументи в подкрепа на своята теза привържениците на легализацията изтъкват и това, че държавата ще има възможност да регулира броя на проститутките и ще определя лицензирани места, където те могат да предлагат услуги.

В зависимост от социално-икономическата история, културните ценности и институционалното си развитие различните държави имат силно различаващи се законодателни решения по отношения на проституцията, които могат да се сведат до три основни модела: 1) изрична забрана; 2) изрично позволена и регламентирана дейност; 3) липса на ясни регулации. Очевидно България е в групата на страните, в които няма ясна регулация и сексиндустрията се е приспособила ефективно към останалите от социализма оскъдни норми и създаваните в хаоса на прехода.

¹⁴¹ Вж. например: Liberator, *Legalized Prostitution: Regulating the Oldest Profession*. М. 2004 (<http://www.liberator.net/articles/prostitution.html>); Phoenix, J. *Making Sense of Prostitution*, 1999. London: Antony Rowe Ltd; Katyal, N. *Men Who Own Women: A Thirteenth Amendment Critique of Forced Prostitution*, *Yale Law Journal*, 103, 1993, pp. 791–826.

Каре 4. Проституцията в българското законодателство

В българския Наказателен кодекс¹⁴² престъпленията, свързани с проституцията, са включени в глава втора от особената част „Престъпления против личността“, раздел VIII „Разврат“ (основно в чл. 155, чл. 156 и следващите), както и в раздел IX „Трафик на хора“.

В чл. 155 се инкриминират склоняването към проституиране, сводничеството и предоставянето на помещения за полови сношения или блудствени действия. В първите два случая предвиденото наказание е лишаване от свобода до три години и глоба от 1000 до 3000 лева, а при последния – лишаване от свобода до пет години и глоба от 1000 до 5000 лева. Когато тези деяния са извършени с користна цел, наказанието е по-тежко – лишаване от свобода от 1 до 6 години и глоба от 5000 до 15 000 лева. Законът предвижда лишаване от свобода от 5 до 15 години и глоба от 10 000 до 50 000 лева за склоняване или принуждаване на друго лице към употреба на наркотични вещества с цел проституция. Наказанието е още по-тежко (лишаване от свобода от 10 до 20 години и глоба от 100 000 до 300 000 лева), когато деянието е извършено:

1. от лице, действащо по поръчение на организирана престъпна група;
2. по отношение на малолетен, непълнолетен или невменяем;
3. по отношение на повече от две лица;
4. повторно.

Както се вижда, тези текстове не се отнасят за проституиращите лица, а за сводниците.

В чл. 156 се инкриминира отвлечането на лица с цел предоставяне за развратни действия. Това деяние се наказва с лишаване от свобода от 3 до 10 години и глоба до 1000 лева. Предвидено е по-тежко наказание (лишаване от свобода от 5 до 15 години), когато:

1. отвлеченото лице не е навършило 18 години;
2. отвлеченото лице е било предоставено за развратни действия;
3. отвлечането е с цел лицето да бъде предоставено за развратни действия извън границите на страната;

¹⁴² Наказателен кодекс (Обн., ДВ, бр. 26 от 2.04.1968 г., в сила от 1.05.1968 г., попр., бр. 29 от 12.04.1968 г., изм., бр. 92 от 28.11.1969 г., изм. и доп., бр. 26 от 30.03.1973 г., доп., бр. 27 от 3.04.1973 г., изм., бр. 89 от 15.11.1974 г., в сила от 1.03.1975 г., изм. и доп., бр. 95 от 12.12.1975 г., изм., бр. 3 от 11.01.1977 г., доп., бр. 54 от 11.07.1978 г., бр. 89 от 9.11.1979 г., изм. и доп., бр. 28 от 9.04.1982 г., в сила от 1.07.1982 г., попр., бр. 31 от 20.04.1982 г., доп., бр. 44 от 5.06.1984 г., изм. и доп., бр. 41 от 28.05.1985 г., доп., бр. 79 от 11.10.1985 г., попр., бр. 80 от 15.10.1985 г., изм. и доп., бр. 89 от 18.11.1986 г., попр., бр. 90 от 21.11.1986 г., изм., бр. 37 от 16.05.1989 г., в сила от 16.05.1989 г., бр. 91 от 24.11.1989 г., в сила от 24.11.1989 г., бр. 99 от 22.12.1989 г., в сила от 22.12.1989 г., доп., бр. 10 от 2.02.1990 г., изм., бр. 31 от 17.04.1990 г., изм. и доп., бр. 81 от 9.10.1990 г., в сила от 9.10.1990 г., бр. 1 от 4.01.1991 г., бр. 86 от 18.10.1991 г., попр., бр. 90 от 1.11.1991 г., изм., бр. 105 от 19.12.1991 г., доп., бр. 54 от 3.07.1992 г., в сила от 3.07.1992 г., изм. и доп., бр. 10 от 5.02.1993 г., бр. 50 от 1.06.1995 г.; Решение № 19 от 12.10.1995 г. на Конституционния съд на РБ – бр. 97 от 3.11.1995 г.; доп., бр. 102 от 21.11.1995 г., в сила от 21.01.1996 г., изм. и доп., бр. 107 от 17.12.1996 г., бр. 62 от 5.08.1997 г., изм., бр. 85 от 26.09.1997 г.; Решение № 19 от 21.11.1997 г. на Конституционния съд на РБ – бр. 120 от 16.12.1997 г.; доп., бр. 83 от 21.07.1998 г., изм. и доп., бр. 85 от 24.07.1998 г., доп., бр. 132 от 10.11.1998 г., в сила от 1.01.1999 г., изм., бр. 133 от 11.11.1998 г., изм. и доп., бр. 153 от 23.12.1998 г., бр. 7 от 26.01.1999 г., изм., бр. 51 от 4.06.1999 г., бр. 81 от 14.09.1999 г., в сила от 15.12.1999 г., изм. и доп., бр. 21 от 17.03.2000 г., бр. 51 от 23.06.2000 г.; Решение № 14 от 23.11.2000 г. на Конституционния съд на РБ – бр. 98 от 1.12.2000 г.; доп., бр. 41 от 24.04.2001 г., изм., бр. 101 от 23.11.2001 г., бр. 45 от 30.04.2002 г., изм. и доп., бр. 92 от 27.09.2002 г., бр. 26 от 30.03.2004 г., бр. 103 от 23.11.2004 г., в сила от 1.01.2005 г., бр. 24 от 22.03.2005 г., бр. 43 от 20.05.2005 г., в сила от 1.09.2005 г., изм., бр. 76 от 20.09.2005 г., в сила от 1.01.2007 г., изм. и доп., бр. 86 от 28.10.2005 г., в сила от 29.04.2006 г., бр. 88 от 4.11.2005 г., изм., бр. 59 от 21.07.2006 г., в сила от деня на влизане в сила на Договора за присъединяване на Република България към Европейския съюз – 1.01.2007 г., изм. и доп., бр. 75 от 12.09.2006 г., в сила от 13.10.2006 г., бр. 102 от 19.12.2006 г.).

Каре 4. (продължение)

4. деянието е извършено от лице, което действа по поръчение или в изпълнение на решение на организирана престъпна група;
5. отвлеченото лице е предоставено за развратни действия извън границите на страната;
6. деянието представлява опасен рецидив.

В последните три случая освен лишаване от свобода е предвидена и глоба от 5000 до 20 000 лева.

В чл. 159а се инкриминира трафикът на хора (набиране, транспортиране, укриване или приемане на отделни лица или групи от хора) с цел проституция. Деянието съставлява престъпление независимо от съгласието на жертвата и се наказва с лишаване от свобода от 1 до 8 години и глоба до 8000 лева за трафик на територията на страната и с лишаване от свобода от 3 до 8 години и глоба до 10 000 лева, ако жертвите са преведени през границата. Престъплението е по-тежко наказуемо (лишаване от свобода от 2 до 10 години и глоба до 10 000 лева за трафик в страната и лишаване от свобода от 5 до 10 години и глоба до 15 000 лева за превеждане през границата), ако е извършено:

1. спрямо лице, ненавършило 18 години;
2. чрез използване на принуда или въвеждане в заблуждение;
3. чрез отвлечане или противозаконно лишаване от свобода;
4. чрез използване на състояние на зависимост;
5. чрез злоупотреба с власт;
6. чрез обещаване, даване или получаване на облага.

В член 159в се предвижда наказание лишаване от свобода от 5 до 15 години и глоба до 20 000 лева, когато трафикът е извършен от организирана престъпна група или представлява опасен рецидив, като съдът може да постанови и конфискация на част или на цялото имущество на дееца.

Българският Наказателен кодекс не дава легална дефиниция на понятието „проституция“ и не предвижда наказателна отговорност за самото предоставяне на сексуални услуги. Същевременно, макар доброволното проституиране на пълнолетни само по себе си да не е забранено, то не е изрично регламентирано в българското законодателство, поради което неговата допустимост не е безспорна.

Наред с това сводничеството, което е наказуемо, трудно се установява и доказва, като една от основните причини е, че самите проститутки прикриват своите сутеньори, наричайки ги съпрузи или приятели. А изследванията¹⁴³ показват, че в нашата страна по-малко от 5 % от проститутките работят без сводник. Това, както и неясната правна уредба на проституцията в България, се отразява отрицателно върху ефективността на работата на разследващите и съдебните органи, което може да се види и от официалните данни за осъдените за сводничество лица.

Според данните от Националния статистически институт за разврат през последните 5 години годишно се обвиняват средно 350–390 души, от които за сводничество се осъждат не повече от 10–15.

¹⁴³ Arsova, T. *Prostitution and sex workers in Bulgaria: Analysis of the situation and the risk with regards to HIV/AIDS/STDs*. Health and Social Development Foundation, 2000.

3.2. ТИПОЛОГИЯ НА ПРОСТИТУЦИЯТА В БЪЛГАРИЯ

Първичната информация, която се използва в изследването, е набрана чрез дълбочинни интервюта с представители на основните групи, имащи отношение към проблематиката на проституцията: проститутки и техни сводници, полицаи, работещи по проблема¹⁴⁴, представители на неправителствени организации, занимаващи се с проблемите на проституцията, и с работещи на терен проститутки.

Въз основа на тези данни по-долу се разглеждат основните типове проституция.

Улична и магистрална проституция

Данните показват забележително сходство между уличната и магистралната проституция, поради което те се представят заедно. Уличните и магистралните проститутки се различават само по мястото, където набират клиентите, както и по специфичните им професии – например при магистралните проститутки клиентите са предимно професионални шофьори.

Уличните и магистралните проститутки от гледна точка на своите социални характеристики (репутация, начин на функциониране, печалби, клиенти и равнище на защита) заемат **най-ниското ниво в стратификационната скала** на проституцията. В същото време това е **най-явната форма** на проституция, поради което при полицейски акции най-много от заловените проститутки са улични или магистрални.

Обикновено уличните проститутки са момичета с нисък социален статут, най-вече от ромски произход. Те работят около гарите на големите градове (типични примери са централните гари на София, Пловдив и Бургас), околновръстните шосета и покрайнините на големите градове, а в черноморските градове сборища на проститутки има и по пристанищата. Магистралните проститутки работят по магистралите и международните пътища на територията на България, където пътният трафик е добре развит. Те най-често застават на паркинги, около мотели, крайпътни заведения и места, удобни за отбиване на шофьорите. Техни клиенти обикновено са шофьори на камиони ТИР.

По данни на МВР¹⁴⁵ в България има 366 сборища на проститутки, от които 109 са по магистралите на страната.

Начините за набиране на улични и магистрални проститутки са няколко.

В някои ромски семейства има традиция да се продават деца за проститутки. Често продадените момичета се препродават от един сводник на друг, като цената се движи от 500 до 1000 лева.

¹⁴⁴ В изследването са използвани и интервюта с представители на посочените групи от архива на Центъра за изследване на демокрацията, проведени от други екипи, по други теми и в друг период от време, но пряко кореспондиращи с разглежданата проблематика.

¹⁴⁵ Данните са изнесени от министъра на вътрешните работи Георги Петканов пред Народното събрание в края на 2003 г. и са многократно цитирани в медиите. – Вж. например: *Петканов преброи 4611 проститутки*. – Труд, 31 май 2003.

Безработицата и мизерията, съчетани с ниска квалификация, също принуждават някои жени доброволно да се включат в тази професия. Според представители на неправителствени организации, занимаващи се с работещи на терен проститутки, немалка част от проституиращите жени, с които те имат контакт, доброволно са „влезли в занаята“ и дори го предпочитат пред „нормална“ работа, тъй като проституирането им носи много повече пари.

Друг начин за набиране е отвлечането на млади жени. Това са най-вече момичета от разбити семейства, от сиропиталища, които са безпомощни и не могат да очакват помощ от роднини и близки. Най-уязвими са момичетата от малките градове и села, които сутеньорите привличат с предложения за доходна работа и осигурена квартира в големия град.

Цената на услугата, която предлагат уличните и магистралните проститутки, най-често се договаря с клиента и е между 5 и 30 лева в зависимост от мястото, на което работи проститутката, от качеството на момичето, но най-вече от услугата, която иска клиентът. На някои от международните пътища и в някои от крайграничните градове (например Свиленград и Сандански) тези цени са в евро.

При този тип проституция се използват обикновено **два вида контрол** от страна на сводниците. При единия сводникът конвоира проститутките постоянно и ги държи под контрол. Той стои встрани от момичетата и ги наблюдава – така вижда всеки клиент и веднага след сеанса проститутката му предава спечелените пари. В повечето случаи сводниците вземат 70 % от спечеленото и за проститутките остава съвсем малка част.

Другият начин за контрол е чрез поставяне на дневна норма от сводника, която проститутките задължително трябва да изкарат, а ако не успеят, следват санкции, изразяващи се често и във физическо насилие. Обикновено нормата е 100 лева на ден и сводникът само минава по няколко пъти, за да проверява момичетата и да прибира заработените пари.

Уличните и магистралните проститутки проституират най-често на групички по 3–4, но понякога стигат и до 10, като във вътрешността на градовете има и сбирнища, включващи повече проститутки. Сутеньорът следи на неговата територия да не се появят самостоятелна проститутка. В такъв случай веднага ѝ прави предложение да работи за него. Ако жената не желае, принуждава я със заплахи и насилие. Ако пък тя е собственост на друг сводник, проблемът се решава между самите сводници. Обикновено един сводник има от 2 до 6 работещи момичета, които живеят заедно с него.

От интервютата става ясно, че за да работи за даден сводник на определено място, проститутката трябва да плаща „такса“ както на полицейските служители от дадения район, така и на представителя на престъпната групировка, действаща в района. Проститутките разказват, че всеки ден отделят определена сума – най-често 20 лв., за рекетъор, който ги принуждава да плащат „такса“ за съответното място, където работят.

Събраната информация показва, че проститутките често биват задържани при полицейски акции, но поради липсата на законова регулация на проституцията в България престоят им в ареста рядко е за повече от 24 часа, след което отново излизат на улицата. Някои от интервюираните описват случаи, при които полицаите в опитите си да се справят с уличната и магистралната проституция са принудени дори да съставят актове на проститутките за пътно транспортно нарушение.

При уличната и магистралната проституция изключително тревожен е фактът, че **част от протитуиращите са непълнолетни и малолетни**. Освен това уличните и магистралните проститутки са силно изложени на риск и често стават жертва на престъпления от страна както на сводниците, така и на клиентите. **Пострадалите жени рядко съобщават за това на полицейските органи и не се възползват от законова защита**. Липсата на други източници на доходи, общественото отхвърляне, както и контролът от страна на сводниците правят почти невъзможно жените, веднъж станали улични или магистрални проститутки, да сложат край на участието си в тази дейност.

Клубна проституция

Тази форма на проституция е най-разпространена в България на средно ниво. Тя заема пространството между уличната проституция и т.нар. елитна проституция.

При клубната проституция сводниците се занимават с организационните детайли – влизат в контакт с клиентите, осигуряват терен, предпазват от проверки. Сутенъорите гарантират и необходимите медицински прегледи за момичетата от своите клубове.

Клубните проститутки имат **повече сигурност** от уличните и магистралните, изложени са на по-малко рискове както от арести, така и от насилие от клиенти и сводници. Само малка част от клубните проститутки се препродават от сводниците и се принуждават да протитуират. По-голямата част от клубните проститутки са водени от финансов интерес. Често сами търсят сводниците, за да протитуират в техните клубове и да ползват защитата и подкрепата им. За разлика от уличните проститутки работещите в клубове имат почивни дни, пари за дрехи и бельо. Докато уличните проститутки са най-вече представителки на малцинствата, **по-голямата част** от клубните са **от български произход**, но има и чужденки – най-вече рускини и украинки. Момичетата, занимаващи се с този тип проституция, в повечето случаи са между 18 и 30 години.

Цената на клубните проститутки се движи между 30 и 70 лева на час, като най-често тя е 50 лева, а при нестандартни желания на клиента се увеличава обикновено с 50 %. Клубните проститутки предлагат освен почасово обслужване и обслужване за цяла нощ, което варира около 200–250 лева. Най-често парите се разделят или 50 на 50, или 30 на 70 в полза на сводника.

Според мнение на експерти в България има около 300 клуба, като за София те са 100¹⁴⁶. Най-голямото струпване на клубове на територията на София е по границата на първа зона от общинското разделение на града. Смята се, че в големите градове на страната моделът на клубната проституция е олигополен, като например пазарът в столицата се държи от около десетина „собственици“¹⁴⁷.

При проведените интервюта ясно пролича, че под клубна проституция различните респонденти разбират различни видове, които могат да се сведат до **три основни типа** – проституция, извършвана в **публични домове**; проститутки, **поръчвани по телефона** и доставяни на място, посочено от клиента; **клубове, прикривани като барове и заведения**. Набраната информация показва, че тези три вида съвпадат по всички основни характеристики и че проститутките работят към клуб, поради което всеки от тях ще бъде представен като подтип на клубната проституция.

От интервютата се установява също, че трите вида клубна проституция често се преплитат и дори се сливат. Например много публични домове предлагат и доставяне на проститутки на посочен адрес при заявка по телефона.

Публични домове

Обикновено в един публичен дом има по 3–4 момичета, сводник и охрана. Но в някои има и по 7–8 проститутки. Сводниците наемат жилища и ги превръщат в публични домове, като се занимават и с рекламата на дома, пускат обяви в някои вестници, а от няколко години активно рекламират „стоката“ си и чрез интернет. Чрез обяви повечето клубове не само предлагат, но и набират компаньонки и проститутки.

Голяма част от апартаментите, превърнати в публични домове, са на първия етаж на сградата. Публичните домове се прикриват и като **легални салони за масаж**. По този начин те заобикалят закона, в който, както бе посочено, няма забрана за проституцията, но липсва и регламентация. Официално се дължи само патентен данък за компаньонки и компаньони и за масажистки и масажисти. Размерът на данъка за компаньонки и компаньони, за масажистки и масажистки е определен в Приложение към глава седма на Закона за данъците върху доходите на физически лица¹⁴⁸. Той е и в зависимост от групата, в която попада населеното място.

За компаньонки и компаньони – данъкът се определя според местонахождението на обекта:

- a) Столична община – 6440 лв.;

¹⁴⁶ Вж. *Плащам по 15 бона месечно на СДВР и никои не ми закача бардаците*. – Монитор, 21 апр. 2007.

¹⁴⁷ Изказаното мнение във вестник „Монитор“ от 21 април 2007 г. на анонимен собственик е частично потвърдено от полицейски служители и от момичета, работещи или работили в София.

¹⁴⁸ Закон за данъците върху доходите на физически лица (Обн., ДВ, бр. 95 от 24 ноем. 2006 г., в сила от 1 ян. 2007 г.).

б) други населени места:

I група	II група	III група	IV, V група	VI, VII, VIII група
6440	5200	4200	3520	3000

За масажистки и масажисти – данъкът се определя според местонахождението на обекта:

а) Столична община – 1680 лв.;

б) други населени места:

I група	II група	III група	IV, V група	VI, VII, VIII група
1680	1300	960	660	500

Според *Закона за данъците върху доходите на физически лица* сумите, които трябва да влизат в хазната само от една компаньонка, варират от 3000 до 6440 лева на година, в зависимост от населеното място. Прикритието като салони за масаж обаче води до многократно по-малки размери на патентния данък – от 500 до 1680 лева.

Проститутки на повикване

Клубовете предлагат и обслужване по домовете със заявка по телефона. Той обикновено се вдига от сводника, а в негово отсъствие – от някое от момичетата с по-дълъг стаж. На клиента се посочват цената, условията и се описват момичетата, с които разполагат в момента. Момичето се доставя на посочения адрес от охраната с автомобил на клуба или от доверен шофьор на такси, който работи с клуба и изчаква до края на сеанса. След изтичане на платеното време проститутката напуска адреса, а при желание за удължаване на времето тя уведомява охраната, която я чака близо до мястото. Към тарифата на проститутката се доплаща и разходът за такси.

Освен че водят момичета на адреси и при нужда гарантират тяхната сигурност, докато са при клиенти, таксиметровите шофьори най-често осъществяват и връзка между клиенти и клубове, предлагащи сексуслуги. При желание от страна на клиента повечето препоръчват клубове за проститутки, като в много случаи имат уговорка със сводника от клуба и получават комисиона за докаран клиент в границите между 5 и 10 лева.

Барове

Някои клубове, предлагащи проститутки, развиват дейността си под прикритието на барове и други заведения, като проститутките там работят официално предимно като танцьорки или сервитьорки, а сводникът – като управи-

тел на заведението. Той съобщава цените и условията на клиентите, които си избират момиче. Обикновено им се предлага стая, която в някои заведения се заплаща допълнително на цена около 20 лева. В по-люксови клубове цените надвишават тези за другите видове клубна проституция и достигат 100–200 лева.

Клиентът може да има проститутката и извън заведението или да я поръча по телефона, като в такива случаи се ползва посоченият вече модел за доставянето ѝ. Обикновено в такива заведения има 10–15 момичета. Мнозинството от проститутките в тях са българки, но немалка част са от страни от бившия Съветски съюз. Повечето доброволно се включват в тази дейност.

При клубната проституция до конфликти между сводник и проститутки се стига при неспазване на финансовите договорености, като най-честа причина е, че сводниците не дават на момичетата обещания процент. Друга причина за конфликти е намерението на проститутките да се откажат от занаята, при което сводникът иска момичето да му плати неустойка, т.е. дори влязла доброволно в професията, една жена трудно може да излезе от нея по свое желание.

Рядко в България един сводник отговаря за повече от един клуб. Той е обвързан с престъпни организации, на които внася такси, тъй като работи в техния район и се ползва от тяхната защита. Най-често това са престъпни групи, контролиращи разпространяването на наркотици, които успоредно налагат контрола си над сводниците и проститутките. При неподчинение на сводниците се използват т.нар. наказателни бригади, които са на разположение към тези групировки¹⁴⁹.

Елитна проституция

Мащабите и влиянието на елитната проституция биха могли да са предмет на отделно изследване. Тук темата е само щрихована, за да бъде представена по-пълна картина на българския пазар на проституция.

Ако уличните и магистралните проститутки се разглеждат от сводниците като стока, а работещите в публичните домове се приемат като работнички, изпълняващи тази професия, най-високо в стратификационната скала в света на проститутките са елитните проститутки, които дори могат да бъдат наречени предприемачи.

Характерно за този тип проституция е, че не попада в ползрението нито на полицията, нито на медии и политици, което се дължи на изключителната дискретност на страните¹⁵⁰. Поради това за набиране на информация за този

¹⁴⁹ Една такава бригада се състои от 3–4 души („една кола хора“), които наказват провинилите се сводници. За подробности относно наказателните бригади вж. *Пазарът на наркотици в България*. Център за изследване на демокрацията. С., 2003, с. 36–37.

¹⁵⁰ Въпреки дискретността при политически и криминални скандали имената на манекенки и агенции попадат в средствата за масово осведомяване. През 1996 г. вътрешният министър Любомир Начев е сниман от Националната телевизия сред манекенки в деня, в който са застреляни полицаи, и е принуден да подаде оставка. През 2006 г. стават публични снимки и договори на модни агенции с обвинение за милионни злоупотреби на директора на „Топлофикация“ Валентин Димитров. През 2007 г. отново темата за наличие на компрометиращи снимки с манекенки се появява при скандала между министъра на енергетиката Румен Овчаров и директора на националното следствие Ангел Александров.

тип проституция бяха използвани момичета, работещи или работили като манекенки, фотомодели, учещи във висши училища в България и Западна Европа. От една страна, самите те бяха интервюирани, а освен това проведеха интервюта със свои приятелки, колежки и познати, работещи или участвали в подобна дейност.

От набраната информация може да се изведе **моделът** на елитната проституция. При него **организацията е центрирана около агенции за манекенки и фотомодели**¹⁵¹. Обикновено агенциите са собственост на влиятелни бизнес дами, жени или приятелки на лидери на икономически групировки и бившите силови структури.

Всички тези компании имат нормална бизнес дейност – осигуряват модели за модни ревюта, рекламни кампании, телевизионни програми, промоции на стоки, участие във филмови продукции, фотосесии за списания и други традиционни услуги за модните агенции. Същевременно **основният принцип е липсата на граница между задълженията** като манекени-модели и като компаньонки-придружителки. При предлагането на услугата придружаване (компания или „ескорт“) преходът към сексуални услуги срещу пари се превръща в ключов за агенциите, известни с луксозна проституция. Трябва да се каже, че подобно смесване на функциите се наблюдава в цяла Източна Европа, като е особено типично за Русия и Украйна. При този тип компании структурата условно може да се опише като „ядро“ с два слоя – „вътрешен“ и „периферен“.

Повечето от манекенките в България **получават предложения за два основни типа работа**. Единият е свързан с **професионалното представяне** като манекенки и модели – ревюта, снимки, реклами, промоции и пр. Другата работа, която се предлага на манекенките, е **осигуряване на компания** („фон“, „среда“) при различни приеми и събирания, които организаторите договарят с агенцията. При агенциите, специализирани в елитната проституция, работа като „фон“ се предлага на момичета от „периферията“. Агенциите в такива случаи предоставят определен брой момичета, които трябва да присъстват на дадено събитие. Манекенки се използват често и от собственици на заведения – най-вече барове и дискотеки, които договарят с агенцията момичета, които да седят в заведението и да „привличат“ клиенти. При тази работа от момичетата не се изисква нищо друго освен да се държат като клиенти на заведението.

Трябва да се отбележи, че услугите, които предлагат агенциите за манекенки, не са незаконни и не може да се говори за проституция. Както и това, че се включват доброволно само момичета, които са съгласни да поемат такъв ангажимент. При тях става въпрос за нормална работа, за която агенцията плаща на една манекенка около 30–50 лева на вечер.

¹⁵¹ Тук не се цитират имената на агенциите, за които има най-много информация, за да не се провокират евентуални спорове и претенции.

Наемането обаче е епизодично, предлагат се без специален подбор всички, които имат достатъчно привлекателен вид и отговарят на възрастовите условия. Обикновено подобна дейност се развива в най-големите градове на страната. Както при агенциите, предлагащи платени сексуални услуги, така и при нормалните модни и фотоагенции, това е ефективна форма за наемане.

За разлика от временно наетите в „периферията“, **„вътрешният слой“** на агенциите се състои от момичета, които работят на **постоянни договори**. За набирането им агенциите, участващи в пазара на луксозна проституция, полагат специални усилия. Основният механизъм са конкурсите за красота, които се провеждат поне веднъж годишно в големите градове на страната. Събитието много активно се рекламира в целия район, за да бъдат обхванати и малките населени места. Основната цел са момичета на 15–16 години, но често се включват и по-големи. На избраните като задължително условие се поставя преместване в „школата“ на агенцията, като всички разходи се поемат от нея. Мотивът е, че момичето се нуждае от тренировки и образование, за да може да се развие и направи кариера на манекен.

От проведените интервюта става ясно, че **подобни предложения се приемат като възможност за получаване на изключително висок социален статут**. Дори за семейства с много добро социално и материално положение този тип кариера се приема като суперстатут. Не е ясно какъв е процентът на момичетата (семействата), които приемат предложенията. В подобни случаи се сблъскват консерватизмът на българското семейство и престижът, с който се ползват модните агенции.

Интересно е да се отбележи, че **темата за риска от проституция в модните агенции почти не присъства в масовите представи**. От интервюта става ясно, че приемането на предложението води до създаване на своеобразна зависимост на момичето от агенцията. Като влизат в модните школи, момичетата се откъсват от старата семейна и училищна среда, получават достъп до луксозно потребление, а по-късно личните договори за реклама, международните конкурси и важните клиенти водят постепенно до самоидентифицирането им с агенцията. **Преходът от дейността на професионален модел към платеното компаньонство и по-късно към платения секс** се осъществява въз основа на тази зависимост от компанията и е без принуда и насилие. В интервюта прави впечатление, че сексуалната услуга придобива специална ценност, приема се като важен и много ефективен инструмент за бизнес. Според интервюираните момичета, които са били оценявани като рискови от собствениците и мениджърите на агенциите, се оставят да напуснат. Обикновено приемането на компаньонската дейност от страна на момичетата става „спонтанно“. Агенциите работят без особен натиск на принципа на достатъчното количество, т.е. при 10–15 набрани нови момичета рядко отпадат повече от 2–3¹⁵². При ценни модели (много красиви момичета) е възможно да се положат допълнителни усилия за „социализация“ – специални инвестиции в луксозно потребление за проблемното момиче, включване в привилегирована социална мрежа и т.н.

¹⁵² Интервюта със собственици, мениджъри и момичета, работили или работещи за български модни агенции, пожелали анонимност.

При случаите на „масирано рекрутиране“ на нови манекенки в рамките на 2–3 седмици при появата на голям клиент ясно и без излишни подробности се обяснява задължението да се приемат сексуални услуги при придружаване и не се правят никакви усилия да се задържат отказалите се.

Набирането на нови момичета е ключово за запазване нивото на агенциите, предлагащи и услугата елитна проституция, поради изключително високия „процент на загуби“ на момичетата след 3–4 години работа. Излизането от бизнеса (временно или завинаги) поради „намирането“ на дългосрочен приятел или съпруг е постоянен процес, който се смята в агенциите за нормален. Подобна форма на напускане – особено при по-възрастните модели, се е превърнала в отработена технология, за се избегне унижителното им изключване от групата, обслужваща важни клиенти.

Най-важната част в агенциите, предлагащи луксозна проституция, е „ядрото“. Участващите в него манекенки получават най-добрите поръчки и имат лични отношения с **мениджърите и собствениците на агенциите, които често принадлежат към най-високите нива на организираната престъпност**. В случаите, когато агенциите са към някоя от известните силови или икономически групировки, има специализация на момичетата от ядрото за ключови личности в групировката. Те знаят, че работейки към съответната агенция, принадлежат на съответната силова структура и съответно се съобразяват със зоните на влияние на конкурентните групировки. В този тип отношения има и определена неяснота. Първо, не е ясно къде свършват личните отношения и къде започва сексуалната услуга. Работещите дълго в агенция, собственост на сенчестата структура, обикновено имат постоянни интимни отношения с ръководството на структурата и близкия му приятелски и клиентски кръг. Второ, типични са случаите, когато са възможни доброволни интимни отношения между модела и собственици на фирми – обикновено става дума за лица, които благодарение на тези отношения стават клиенти на сенчестата структура. Често елитните проститутки се използват като инструмент за създаване на контакти и осигуряване на влияние сред политици, магистрати и представители на големи мултинационални компании. Подобни отношения обаче са доброволни и може да не са планирани и организирани от мениджърите, собствениците на агенцията или лидерите на групировката. При подобен вид услуги и успешна дейност на момичето се дава процент – например при получаване на обществена поръчка или контракт от международна компания.

Като цяло тези отношения между **агенции**, поддържащи елитна проституция, и **икономически групировки** са силно **клиентелни и херметични**. Външни лица и компании не участват.

Поради това, че България е малка държава, всички по-големи и устойчиви бизнес структури са известни и проблем с непознати лица и компании почти не съществува. При чуждите компании има два типа отношения. Ако компанията вече е превърната в клиентелна за съответната българска икономическа групировка, тя участва в получаването на услугите, които бяха

описани по-горе. Отношенията са по-специални, ако компанията влиза в България, без да използва основните бизнес играчи. В подобни случаи отделите за реклама и връзки с обществеността на големите сенчести структури се опитват да „влязат в отношения“ чрез рекламни договори и след етапа на ориентиране „кой кой е“ се преминава към „операция за приобщаване“, в която може активно да се включат агенциите, предлагащи елитни сексуслуги. Основната цел е да се спечелят сделки за фирми, близки до икономическата структура. При влошаване на отношенията с чуждата компания е възможно да се използва **рекети от страна на сенчестата структура**, но той ще бъде осъществен с голяма вероятност **чрез държавна институция**, а не чрез насилие.

Трябва да се има предвид, че освен модни и фотоагенции сенчестите структури, както бе описано по-горе, имат собствени **рекламни компании**, в които представители на луксозната проституция също работят като административни служители или на секретарска работа.

Вероятно едно от най-големите предимства при рекламните агенции е, че те осигуряват перфектно **прикриване на сексуслугите под формата на рекламни договори**, които отговарят на всички изисквания при международно одитиране.

При анализа на структурите за луксозна проституция трябва да се прави **разлика с нормалните модни и фотоагенции**, които също предлагат придружаване и присъствие на рекламни събития. В тези агенции често работят модели, които предлагат сексуални услуги, но това се прави без подкрепата на компания. В компаниите има също служители, които се ориентират кои манекенки са готови на допълнителни услуги срещу пари. Като предлагат подобни ангажименти на момичетата обаче, те работят предимно за себе си, дори да имат закрилата на лидери от организираната престъпност. Независимите посредници играят ролята на типичен сводник. Те осигуряват клиента, гарантират плащането, дискретността и т.н. Тези посредници може да са извън модния бизнес и да предлагат на момичета, които работят както за обикновени модни агенции, така и за агенции, специализирани в луксозната проституция, но поне половината от предлаганите момичета работят в някаква друга сфера. Интересното в последната група е, че в нея влизат т.нар. звезди – познати лица от попфолка, телевизиите, от масмедиите. Тези момичета обаче работят епизодично, на много високи цени и приемат само предложения, в които виждат допълнителен интерес. Ролята на сводника, която в този случай е по-скоро тип импресарска дейност, е да осигурява момичета на заможни клиенти. Насилие почти не се упражнява.

Луксозните сводници работят в мрежа с няколко центъра и в много отношения са независими. В сравнение с тях обаче **агенциите, предлагащи и елитна проституция**, имат едно много голямо предимство – **достъп до международните пазари**. Трябва да се каже, че влизането на български манекенки в световните модни агенции става възможно с трансформацията на световната модна индустрия, края на ерата на супермоделите и нашествие-

то на елитни модели от Третия свят, започнало в средата на 90-те години¹⁵³. Включването в световните модни ревюта в Ню Йорк, Париж или Милано за българските модни агенции вече е техническо усилие, изискващо не особено голяма инвестиция.

Свободният достъп до международните модни ревюта, модни агенции, конкурси за красота и т.н. създава изключителни **възможности за контакти със свръхплатежоспособни клиенти извън страната.**

Информацията за този тип дейност обаче е силно ограничена и изкривена поради факта, че достъп до подобни канали получават основно момичета от ядрата на агенциите. Те са изключително дискретни за скъпите си чужди клиенти. Въпреки това има информация, макар и фрагментарна, която хвърля светлина върху този тип международна активност. Известни са случаите с осигуряване на момичета за яхтените партита в Средиземно море, както и десетки случаи на наемане на момичета в Гърция, Италия и Испания за круизи. Съществува сътрудничество и в обратната посока – след като чуждото ръководство на един български телекомуникационен оператор успява да превърти няколко десетки момичета от луксозния контингент на четири агенции, се налага да се потърсят нови момичета в Сърбия на принципа на бартер. Известни са случаи на временен внос срещу заплащане на момичета от бившия Съветски съюз – основно украинки по националност.

Елитните проститутки притежават скъпи коли, живеят в луксозни жилища и имат огромни разходи за козметика и пластична хирургия. Някои от тях употребяват наркотици, предимно кокаин.

Цените на елитните проститутки започват от 500 лева, като при тях най-често става въпрос не за почасово обслужване на клиента, а за компания през цялата вечер. По тази причина средните цени достигат и надхвърлят 2000 лева. Може да се каже, че техният доход като цяло е 3–4 пъти над средните доходи на работещите в Западна Европа български проститутки, при това със значително по-малко клиенти и рискове. Основната причина е не толкова във високите цени, колкото в това, че много по-голяма сума остава за

¹⁵³ Вж. Strike a Pose, Count Your Pennies: At 18, Bianca Gomez faces the new economics of modeling – lower fees and a surge of Russians, WSJ February 3, 2007 (<http://blogs.wsj.com/runway/2007/02/03/strike-a-pose-count-your-pennies>); Not Just Another Pretty Face: The End of the Supermodel Era by Hilary Rowland, Hilary Magazine online retrieved July 7, 2006 (<http://www.hilary.com/fashion/supermodels.html>), Death of the Supermodels by C. L. Johnson, Urban Models October 21, 2002 online retrieved July 13, 2006 (<http://www.urbanmodels.co.uk/modeling.php?page=supermodels>). Въпреки че не липсват имена, които да претендират за супермодели, като това на Гизеле Бюндхен, Кармен Кас, Хайди Клум, Ифке Сорм, Каролина Куркова, Летиция Каста, Кейт Мос, Тейра Бенкс, Адриана Лима и все още на Наоми Кемпбъл, напоследък на Дутцен Кройс, Робин Аркури, Дария Вербова, Джулия Стайнер, Наталия Водянова и Лия Кебеде, почти всички модни експерти говорят за края на ерата на супермоделите. Причините, които се изтъкват, са различни: от предпочитанието на модните агенции да използват известни киноартисти, певци, спортисти и други знаменитости до желанието на модните дизайнери публиката да се фокусира върху техните колекции, а не върху известния супермодел. Основният фактор обаче, който не може да се подмине, е глобализацията, осигуряваща огромен брой алтернативно изглеждащи красиви момичета от Третия свят. Един от най-известните сайтове – Models.com, дава 15 000 регистрации на месец от места като България, Казахстан и Мозамбик (вж. WSJ February 3, 2007).

момичето в сравнение с проститутките, работещи на средно ниво (публични домове, витрини и заведения).

При този тип проституция често сексуалните услуги не могат да се калкулират директно и спрямо някакъв времеви период. Обикновено договореността е за по-дълго време и е по-неясна като ангажимент. Често заплащането може да е под формата на скъпи подаръци и дори предоставяне на собственост, получаване на дял в компании и пр. В случаите, когато външни фирми са наели агенции за луксозна проституция, при спечелване на договор плащат процент от него на момичето (и на агенцията). Луксозни проститутки се използват и за извършване на корупционно посредничество и плащания.

Във връзка с това в края на 90-те години някои западни служби развиват хипотезата, че **чрез луксозна проституция организираната престъпност планирано постига влияние сред елитите на източноевропейските страни** (основно фокусът е Русия). развитието на този тип услуги в България показва, че става дума по-скоро за хаотичен процес, отколкото за някакво систематично влияние.

Курортна проституция и секстуризм

При курортната проституция и свързаната със секстуризм от Западна Европа проституция, които в много отношения се доближават до експортната проституция, основна част от приходите се генерира от чужди граждани и е свързана с туристическия сезон както в летните, така и в зимните курорти на България. При секстуризма, макар че опити за предлагане на подобни услуги има от началото на 90-те години, истински ръст се наблюдава едва след 2001 г., когато България започва да се възприема като безопасна страна, а броят на чуждите туристи да расте годишно с двуцифрени проценти.

Типичното за **курортната проституция** е, че в началото на всеки сезон започва миграция на проституиращи от големите градове във вътрешността на страната към черноморските курорти – Златни пясъци, Слънчев бряг, или планинските курорти Боровец, Пампорово, Банско. Към тази специфична форма на българска проституция може да се отнесат и пограничните райони – Свиленград, Петрич и Сандански, където също основен източник на доход са небългарски граждани.

При този модел на проституция се запазва описаната в предходните части структура, като всяко от нивата осигурява момичета на съответното ценово равнище.

Например в курортите и пограничните градове уличните проститутки заемат определените „постове“, разпределят магистрални възли и улици, далеч от скъпите хотели; момичетата от клубовете и заведенията също се разпределят спрямо съответния клас на заведението, от което идват. Основната разлика е, че цените по курортите и граничните зони са почти два пъти по-високи.

Ориентацията за нивото на проституиращите е и в зависимост от хотелите. Проститутките, които работят в евтините хотели, слабо се различават от уличните и много от тях, когато нямат клиенти в хотела, ги търсят по улиците

на курорта. Разликата е в това, че дори проститутките от най-евтините хотели получават повече от уличните, като обикновено тяхната цена е между 30 и 50 лева на час.

В по-люксовите хотели цените на проститутките са няколко пъти по-високи и се движат между 100 и 200 лева, а в някои от най-люксовите стигат и до 500 лева. В най-големите морски курорти, като Слънчев бряг и Златни пясъци, цените на проститутките се определят и от близостта на хотелите до морето. Най-скъпа е първа алея, т.е. на брега на морето, следват втора и трета алея. Работата в по-люксови хотели има и някои предимства, като по-богати клиенти, по-голяма сигурност и дискретност за проститутката, което ѝ позволява да избегне общественото неодобрение, както и полицейски проверки, които са много по-редки, отколкото на улицата. Същевременно интервютата сочат парадокса, че при ниския клас проститутки броят на клиентите е много по-голям и дневният оборот, съответно доходът на сводника, може да е по-висок от този в люксовите хотели.

Курортната проституция е добре организирана и силно обвързана със собствениците на хотели. Някои от тях имат добри връзки с политическите елити и по тази причина успяват да останат извън обсега на правоохранителните органи, чиято дейност се насочва повече срещу уличната проституция, особено в случаите, когато тя е по-агресивна и видима. Същевременно всички използвани източници на информация сочат, че **проституцията по курортите е почти изцяло под контрола на бившите силови групировки**, като проститутките и сводниците, работещи там, са по-скоро „служители“ на съответната групировка, отколкото автономни икономически актьори. Проституцията е страничен доход за тези групировки, занимаващи се основно с други дейности – както криминални, така и легални.

За разпределянето на проституцията по българските курорти от различните групировки свидетелства предотвратената от МВР в началото на 2005 г. война между две силови групировки за контрол над проституцията в курорта Пампорово. Според изнесената информация при акцията на полицията в зимния курорт са задържани 52 души, представители на пловдивската силова структура „Клуб 777“ и на групировката СИК¹⁵⁴.

Развитието на събитията след задържанятия в Пампорово, както и различни инциденти, свързани с проституиращи във Варна, Бургас, Златни пясъци и Слънчев бряг, показва, че има всички основания да се смята, че **правоохранителните и правораздавателните органи по места, както и общинските власти имат нерегламентирани отношения с този тип бизнес**.

Курортната проституция би могла да се разглежда в много отношения като етап, предхождащ това, което в България започва да се очертава като пазар на сексуризм.

¹⁵⁴ Вж. Приносът на МВР в борбата с престъпността и взаимодействието на специалните служби със сродни европейски и световни структури (<http://press.mvr.bg/Projects/Other/PP> – достъпен към 9 дек. 2005 г.); Желязкова, Ж. Главният секретар на МВР наказва полицейски началници на РПУ-та в Пловдив и Асеновград (<http://tvevropa.com/news.php?id=7986> – достъпен към 26 ноем. 2005 г.).

3.3. ИЗНОСЪТ НА ПРОСТИТУЦИЯ И ТРАФИК НА ХОРА. ТРАФИКЪТ НА ЖЕНИ

За разлика от проституцията в страната износът на проститутки като международен проблем е обект на изследване и разглеждане в докладите на много международни организации и правителства, ангажирани с проблемите на трафика на хора – например на Международната организация за миграция, Държавния департамент на САЩ, Германската криминална служба, български и чужди неправителствени организации. Принос по проблема имат и някои български журналистически разследвания.

Проституиращите извън страната също работят под различни форми, които невинаги имат връзка с насилие и организирана престъпност. Въпреки това трафикът на хора изисква специално внимание както поради изключителната тежест на това престъпление, така и защото дава възможност да се разбере по-добре явлението проституция на българи извън България – тенденции, профил на проституиращите, роля на конвенционалната и организираната престъпност и пр. По тази причина първо ще бъдат разгледани проблемите на трафика на жени с цел сексуална експлоатация, а след това – на износа на проститутки и българското участие на пазара за сексуални услуги в Западна и Централна Европа.

Проблемът трафик и неговото дефиниране

Появилата се през 1999 г. оценка на Фондация „Асоциация Анимус“, че 10 000 български жени годишно стават жертви на трафик, предизвика открито несъгласие сред органите на МВР и съдебната власт и иронични забележки, че при този трафик за 7–8 години в България не би трябвало да останат жени между 15 и 30 години. Скептицизмът и обвиненията в спекулации в много отношения продължават да пречат на рационалния анализ. В резултат до момента за България няма реалистична оценка на тенденциите и обемите на трафик.

Основна трудност при изследването на трафика на хора е дефинирането му и практическото прилагане на дефиницията. Водещите елементи на дефиницията според Протокола за предотвратяване, противодействие и наказване на трафика с хора, особено на жени и деца, допълващ Конвенцията на ООН срещу транснационалната организирана престъпност (известен като Протокол от Палермо), са **набиране, транспортиране, прехвърляне, укриване или приемане на хора с цел и последваща експлоатация**. Това включва сексуална експлоатация, принудителен труд, отнемане на телесни органи и принудително подчинение.

Въпреки привидно ясните елементи на това какво е трафик на хора от дефиницията произлизат редица трудности както за изследователите, така и за правораздавателните институции. Например елементите на набиране и транспортиране може да отсъстват изобщо при случаи, когато е налице доброволна емиграция, но има последваща експлоатация. При други случаи експлоатацията може да бъде „доброволна“ в някаква степен, тъй като е много трудно да се определи доколко заплащането и условията на определен вид

проституция, била тя и нелегална, могат да бъдат индикатор за експлоатация, или просто става дума за много ниско платен труд при мизерни условия на работа. Гледната точка на индивид, лишен от възможността да се труди в собствената му страна, може много да се отличава от тази на законодателя или на защитника на правата на човека.

Допълнително усложнение при дефинирането на трафика на хора произтича от факта, че в много случаи той като явление се преплита с **нелегалната емиграция**. Вследствие на това често разликата между трафик и каналджийство остава неясна. Например според всекидневната употреба на термина „трафик на хора“ в българския език често се има предвид каналджийство. Според Европол „объркването, що се отнася до това какво означава трафик на хора и подпомогнатата нелегална емиграция (или каналджийство), води до това, че те често са смятани за едно и също нещо. Но това не е така“¹⁵⁵. Двете явления са различни и според Протокола за трафика от Палермо, и според правната уредба на трафика на хора по българския Наказателен кодекс¹⁵⁶.

Разграничаването на трафика от каналджийството наистина може да бъде изключително трудно. Според инспектор Пол Холмс, експерт на Международната организация по миграция и бивш служител на лондонската полиция, от оперативна гледна точка разликата е следната: когато размяната услуга–пари е предварителна, се говори за **каналджийство**, но когато следва да се изплаща дълг след пристигането в желаната страна, вече може да се говори за **трафик на хора**¹⁵⁷. От аналитична и изследователска гледна точка обаче тази оперативна дефиниция решава проблема само частично. Това е така, защото много случаи на трафик включват каналджийство на определен етап от процеса. Същевременно някои от жените, въввлечени в трафик, влизат в страни от Европейската общност като временни емигранти или туристи, с редовни визи и паспорти и без съдействието на друго лице. В тези случаи елементът каналджийство липсва.

Допълнително объркване при дефинирането и идентифицирането на трафика на хора настъпва поради факта, че сред всички случаи на трафик има голяма група пострадали, които се адаптират към ситуацията на принудително проституиране и експлоатация. Така **от жертви на трафик те преминават в друга категория** – на нелегално пребиваващи или на нелегално работещи, приели в някаква степен положението, в което се намират (или искат да подобрят положението, в което са, но не на цената да се върнат там, откъдето са тръгнали)¹⁵⁸. Такъв тип адаптация се наблюдава често при сексуална

¹⁵⁵ *Traffic in people for sexual exploitation: the viewpoint of Europol*, Europol 2004 (<http://www.europol.eu.int/publications/SeriousCrimeOverviews/2004/TNB.pdf>).

¹⁵⁶ Вж. по-подробно за правната уредба на трафика на хора и нелегалната миграция според българския Наказателен кодекс: *Укрепване на правосъдието и правоприлагането в граничните райони*. Център за изследване на демокрацията. С., 2007, с. 10 и сл.

¹⁵⁷ Личен разговор през 2002 г.

¹⁵⁸ Beate, Andrees and Mariska N.J. van der Linden Designing, *Trafficking Research from a Labour Market Perspective: The ILO Experience*, 2003, International Labour Organization, Geneva, Switzerland. В изследването се прави следното разграничение – жертви на трафик с цел принудителен труд, лица, въввлечени в принудителен труд, които не се идентифицират като жертви на трафик, и успешни емигранти. Разделението е направено на базата на степента на заблуда, в която лицата са въввлечени, собствената им оценка на положението, в което се намират, и индивидуални стратегии за справяне с контрола и принудата.

експлоатация, където под влиянието на редица психологически (травматично разстройство и други последици) и външни фактори (насилие, връзка с трафиканта/сводника и т.н.) жертвите на трафик се превръщат в индивиди, които в известна степен доброволно проституират и получават някакво заплащане за труда си (макар и минимално в сравнение с парите, които в действителност се печелят от предоставяните сексуслуги)¹⁵⁹. В този смисъл може да се каже, че **процесът „трафик“ е много динамичен** и ако едно момиче, тръгнало против волята си, бъде задържано на границата на България с Македония например, то все още може да бъде разпознато и да разпознае себе си като жертва на трафик¹⁶⁰. Същото момиче след шест месеца в холандски или друг публичен дом може да не разпознае себе си като жертва и да не бъде разпознато като такава. Трафикът е динамично явление и ако не бъде идентифициран навреме, все едно не е осъществен. Така случаите на трафик изглеждат по-малко, отколкото са всъщност.

Друга ситуация, илюстрираща динамиката на трафика на жени, е тази, при която момиче смята, че отива да работи например като камериерка и го прави доброволно (каналджийство може да има или да няма). В момента на преминаване на границата и без наличие на информация какво ще последва няма причина то да бъде идентифицирано като жертва. Когато обаче вместо като камериерка в хотел се озове в публичен дом без документи, без доходи, с които да разполага, и лишено от свобода на придвижване, то се превръща в жертва на трафик. Същото момиче след няколко месеца може все още да бъде разпознато като жертва и да иска да избяга от ситуацията, в която е попаднало, но може и да се е адаптирало. Такива случаи не правят от трафика по-малко сериозно престъпление и нарушаване правата на личността, но за съжаление то трудно може да се дефинира, да се идентифицира и да бъде наказано. Парадоксалното е, че с такива случаи понякога се злоупотребява, както се злоупотребява, когато жени емигрират с цел работа в сексиндустрията доброволно и попадат в ситуация на трафик и експлоатация. Такива са например случаите на трафиканта Иван Главчев – Ванко 1, в които пострадалите имат представа, че ще проституират, но разчитат печалбата да се дели поравно между тях и сутеньора (организатора на дейността)¹⁶¹.

Опит за оценка на размерите на проблема по актуални данни

Според повечето наблюдатели и изследователи **България е страна, от която тръгва, но и през която преминава трафик на жени** с цел проституция¹⁶². Според Европейския център за превенция на престъпността 80–90 % от трафика в Европа е с цел сексуална експлоатация.

От 1999 г. насам числото 10 000 в споменатата оценка на Фондация „Асоциация Анимус“ се цитира безкритично от доклад на доклад. В действителност няма информация какви данни са използвани, за да бъде направена и как е направена тази оценка. Също така е наивно да се смята, че дори броят на

¹⁵⁹ Ако се приеме, че сексуслугите са труд, което също е предмет на ожесточени спорове.

¹⁶⁰ В този текст думата „жертва“ се използва в смисъла ѝ на жертва на престъпление и няма за цел допълнително да виктимизира пострадалите от трафик на хора.

¹⁶¹ Интервю със следовател Евгени Диков. – Труд, 13 май 2005.

¹⁶² *Трафикът на жени: въпроси и отговори*. „Асоциация Анимус“. С., 2000.

жертви да е бил такъв за периода 1998–1999 г., той е останал еднакъв през всичките тези години. Според по-скорошна оценка на Европейския институт за превенция и контрол над престъпността броят на жертвите на трафик в България годишно е между 3000 и 4000¹⁶³.

Малкото достоверни данни за трафика включват броя на случаите на **пострадали, идентифицирани от полицията или потърсили помощ от неправителствена организация** в България или в чужбина. Такива данни са използвани и в този преглед на трафика в България. По данни на Регионалния център за противодействие на трафика на Пакта за стабилност в Белград (РЦ) жертвите – български граждани и чужденци, които са получили помощ в България между 2000 и 2003 г., е поне 423. От тях 352 са български, а 71 – чужди граждани¹⁶⁴. Българските граждани са предимно жени и момичета, които доброволно са се върнали в България с помощта на програми за помощ и подкрепа, както и жени и момичета, идентифицирани като жертви от полицията по време на нейни акции в страната, в която са пребивавали. Данните, изнесени от РЦ, представляват минимална оценка и са близки до тези, събрани и публикувани през 2005 г. от Международната организация по миграция (МОМ), които са най-изчерпателните до момента за регистрирани случаи на трафик в България. Според МОМ броят на жертвите – български граждани, идентифицирани и подпомогнати в България между януари 2000 г. и 31 декември 2004 г., е 620, а на чуждите граждани, идентифицирани за същия период в България, е 86.

Таблица 7. Брой на идентифицираните жертви на трафик на хора в България

	2000 г.	2001 г.	2002 г.	2003 г.	2004 г.	Общо
Чужденци	24	41	4	6	11	86
Български граждани	46	96	164	172	142	620

Източник: Данни, публикувани от МОМ

Освен жертвите, идентифицирани в България, според данни на РЦ, които се позовават на данни на Фондация „Асоциация Анимус“, получени чрез партньорски организации в чужбина, 485 са българките, станали жертва на трафик и получили помощ извън България между началото на 2000 и май 2002 г., 21 жени и момичета са получили помощ в Италия през 2002 г.¹⁶⁶

¹⁶³ Вж. HEINU/Lehti M. *Trafficking in women and children in Europe*, Paper N 18, 2003.

¹⁶⁴ Вж. Stability Pact Task Force: Belgrade, *First Annual Report on Victims of Trafficking in South Eastern Europe*. Counter-Trafficking Regional Clearing Point of the Stability Pact Task Force, 2003.

¹⁶⁵ IOM, *International migration data and statistics. World Migration 2005: costs and benefits of international migration*, Geneva, 2005.

¹⁶⁶ Вж HEINU/Lehti M. Също: 95 българки, пострадали от трафик, са кандидатствали за разрешително за пребиваване Б-9 (за защита на жертвите на трафик) между 1996 и юни 2002 г. в Холандия. Не се знае обаче колко пострадали кандидатстват на година (Доклад на холандския национален докладчик по трафика, 2003).

В допълнение могат да се посочат данни за престъпленията, свързани с проституция и сексуална експлоатация от белгийската и германската криминална статистика през периода 2001–2005 г., от гръцката криминална статистика за 2004–2005 г., а също и за жертви от Холандия за 2000–2003 г. (вж. Таблица 8). Според данните от четирите страни общо 938 момичета са регистрирани като жертви на трафик.

Таблица 8. Регистрирани жертви на трафик

	2000 г.	2001 г.	2002 г.	2003 г.	2004 г.	2005 г.	Общо
Германия		24	91	128	127	62	432
Белгия		11	44	74	29	182	340
Холандия	19	40	59	48			147
Гърция					10	9	19
Общо		75	194	250	166	253	938

Очевидно е от разликата в броя на регистрираните момичета е, че МОМ и „Асоциация Анимус“ не включват всички данни от Германия, Холандия, Белгия и Гърция.

Следва също да се добави, че за периода от 2003 г. до края на първото полугодие на 2005 г. Националната следствена служба на България (НСЛС) работи по 60 следствени дела за трафик на хора и по 56 следствени поръчки, възложени от съдебните власти на чужди държави. Съответно почти половината от следствените поръчки са от трите страни, за които има данни – от Белгия са 6, от Германия – 8, от Холандия – 19¹⁶⁷.

По данни на „Асоциация Анимус“ за жертвите на трафик, които са се обърнали към кризисния център на организацията за помощ повече от веднъж през 2003, 2004 и 2005 г., може да се направи опит за приблизителна оценка на годишния поток на пострадали от трафик, които идват от България.

Като се използва **методът** на засичане–повторно засичане или **хващане–повторно хващане**¹⁶⁸, може да се направи следната оценка: изчислява се, че през 2003 г. жертвите на трафик с цел сексуална експлоатация са най-малко 267, а през 2004 г. – поне 275. Тъй като липсват данни за повторни посещения само от един център за помощ на пострадали в България, тези цифри следва да се прибавят към резултатите, получени на базата на данни от други организации,

¹⁶⁷ Национална следствена служба (НСЛС). *Генезис, развитие и проявни форми на организираната престъпност в България*. С., 2005.

¹⁶⁸ Методът Capture-recapture (на засичане–повторно засичане или хващане–повторно хващане), познат от популяционната биология, използва две или повече систематични измервания на популяцията в определена точка и цели да засече повторни случаи. Смята се, че шансът на определен индивид от определен район да попадне в измерените групи, е приблизително еднакъв. На базата на събраните данни се пресмята размерът на цялата популация.

Таблица 9. Данни от кризисния център на Фондация „Асоциация Анимус“

Година	Посетили еднократно	Посетили повторно
2003	32	3 – през 2004 г. 2 – през 2005 г.
2004	50	3 – през 2004 г. 4 – през 2005 г.
2005	33	2 – през 2005 г.

Източник: Координатор на кризисното звено на ФАА, януари 2006

за да се получи много приблизителна оценка за размера на трафика на жени с цел проституция от България. Така направена, оценката остава непълна, тъй като няма точна информация колко пострадали се обръщат за помощ към други организации като цяло и дали при тях е имало повторни посещения. Ако се съпоставят данните на „Асоциация Анимус“ с данните на МОМ за общия брой на идентифицираните жертви на трафик (вж. Таблица 7), може да се изчисли, че жертвите на трафик са приблизително 1436 за 2003 г. и 781 за 2004 г. Отново става дума за много приблизителна оценка, която приема, че динамиката на посещенията в различните центрове е близка. Ако това не е така и като се отчита, че не всички данни от Белгия, Германия и Холандия са включени, числото може да бъде от порядъка на няколко хиляди жени и момичета, каквато е оценката на Европейския институт за превенция на престъпността – 3000–4000 годишно¹⁶⁹.

Профил на жертвите на трафик в България според данни от идентифицирани случаи

По данни на МОМ 88 % от пострадалите, които са се обърнали към техни програми за помощ между началото на 2000 и юли 2004 г., идват от Румъния, Украйна, Молдова, Беларус, България и Доминиканската република. Тези данни не са представителни за броя и произхода на жертвите на трафик от България и за мястото на страната на картата на международния трафик, тъй като базата данни на МОМ, събирана през последните пет години, включва само тези от регионалните офиси на организацията, каквито има в някои балкански страни, включително в България, и в някои страни от Африка, Азия и Латинска Америка¹⁷⁰. Въпреки това на базата на данните за тези случаи се получава някаква представа за профила на жертвите на трафика в България, макар че според МОМ и други изследователи на трафика, въз основа на наличните данни профилът на жертвите е труден за определяне.

¹⁶⁹ Вж. HEINU/Lehti M.

¹⁷⁰ ИОМ, 2005; МОМ имат офис и програми за пострадали от трафик и в Санто Доминго.

Възраст и социално положение на жертвите на трафик

МОМ обобщава, че в повечето случаи пострадалите от трафик български граждани са жени на възраст между 18 и 25 години (вж. Таблица 10), най-често безработни и без доходи, ниско образовани и идващи от проблемни семейства¹⁷¹.

Таблица 10. Разпределение по възраст на пострадалите от трафик между 2000 и 2004 г.

До 14 години	Процент
14–17 години	6,54
18–24 години	64,49
25–30 години	12,15
Над 30 години	14,02
Няма данни	2,80

Източник: Данни, публикувани от МОМ; МОМ статистика на международната миграция¹⁷²

Според Регионалния център в Белград, който ползва данни както от МОМ, така и от други помагачи организации (български неправителствени организации и неправителствени организации, които помагат на жертви на трафика в чужбина), почти половината от случаите за 2002 г. включват момичета под 18 години, а една трета са млади жени между 18 и 24 години. През 2002 г. сред жертвите на трафик преобладават момичета, които са непълнолетни (48 %). Случаите, разгледани от М. Статева за периода 1997–2000 г., също включват непълнолетни момичета и млади жени на възраст под 21 години¹⁷³. Като потвърждение на повтарящия се възрастов профил 15–21 години идва и заключението на НСЛС от 2005 г. Според обобщени данни на НСЛС средната възраст на жертвите е между 18 и 25 години и като цяло се забелязва тенденция към намаляването ѝ¹⁷⁴.

Според Регионалния център (2003 г.) 10–15 % от пострадалите момичета и жени през 2002 г. имат деца (няма данни дали са имали преди попадането им в трафика, или са родили впоследствие), а според МОМ 27 % от българките, подпомогнати от техни програми между 2000 и 2004 г., имат деца, като 82 % от тях са самотни майки.

¹⁷¹ ЮМ, 2005; Според данните на НСЛС едва 5% от жертвите на трафик са момчета или мъже. (НСЛС, 2005).

¹⁷² ЮМ, 2005.

¹⁷³ Статева, М. *Изследване на случаи на трафик на жени в България*. С., 2001.

¹⁷⁴ НСЛС. Цит. доклад, 2005.

Образование

Голяма част от пострадалите българки, включени в базата на МОМ, имат само завършено начално или основно образование – съответно 30,8 % и 22,4 %, а 4,7 % нямат никакво образование. Така 57,9 % от всички пострадали български жени и момичета са без средно образование, а 28,9 % са завършили гимназия¹⁷⁵. Според по-стари данни за България подобен е образователният профил на жените, станали жертва на трафик, през периода 1997–2000 г., където 37,5 % имат само основно образование, а 33,4 % са ученички¹⁷⁶. Според данни на Регионалния център от 2003 г. повечето пострадали жени през 2002 г. също имат сравнително ниско образование (данните са противоречиви спрямо това колко от тях са завършили средно и колко имат само основно образование).

Семейна история

Данните за семейната история на пострадалите от трафик през периода 2000–2004 г. са оскъдни. Семейната история на жените, въввлечени в трафик между 1997 и 2000 г. и посетили Центъра за рехабилитация на „Асоциация Анимус“ през този период, показва, че 10 от тях, за които има данни (43,5 %), са израснали в семейства с жестоки форми на домашно насилие, а шест са били обект на сексуално посегателство в семейството¹⁷⁷. Международни изследвания на трафика на жени, както и на проституцията свидетелстват, че сред жените и момичетата, въввлечени в проституция като цяло, немалко са жертви на някакъв вид насилие в семейството (включително сексуално) или на сексуално насилие извън семейството. Например от жертвите на трафик (интервюирани от проекта „Попи“ за помощ на пострадали от трафик) във Великобритания през 2004 г. 75 % от жените идват от Източна Европа, 38 % са били подложени на различни форми на насилие преди въвличането им в трафика, 46 % са жертви на сексуално насилие и/или изнасилване, 31 % – на сексуално насилие в детството, а 46 % – на домашно насилие в семейството (най-често като деца, живели в семейство, в което има домашно насилие)¹⁷⁸. В допълнение, според данните от 1997–2000 г. на „Асоциация Анимус“, 13 % от пострадалите от трафика са деца на разведени или разделени родители, 25,7 % имат само един родител (при някои от момичетата/жените става дума за майка с повече от три други деца в семейството), а 4,3 % от включените в изследването са сираци.

Райони, от които идват жертвите

Според Националната следствена служба сред най-силно засегнатите от трафик на хора райони в България са Бургас, Русе, Пловдив, Пазарджик и гранични райони като Свиленград и Петрич¹⁷⁹. Данни на „Асоциация Анимус“ допълват от кои населени места идват жертвите. Варна, Добрич и Русе,

¹⁷⁵ МОМ, 2005.

¹⁷⁶ *Трафикът на жени: въпроси и отговори*. „Асоциация Анимус“, с. 46–47.

¹⁷⁷ Статева, М. Цит. съч.

¹⁷⁸ Kelly, L. *You can Find Anything You Want: A Critical Reflection on Research on Trafficking in Persons within and into Europe*. – International Migration, January 2005, vol. 43 (1–2).

¹⁷⁹ НСЛС. Цит. доклад, 2005.

граничните райони Благоевград, Кюстендил, Кърджали и Петрич, както и по-малки селища в тях са местата, от които има много пострадали жени. В анализ за трафика на български жени от 2001 г. националният координатор на програма „Ла Страда“ за България Надя Кожухарова¹⁸⁰ споменава село във Варненска област, откъдето са идентифицирани три пострадали жени. По данни на „Асоциация Анимус“ те не са единствените жертви от това населено място¹⁸¹. Такива случаи се нуждаят от по-внимателен анализ от гледна точка на начините на въвличане на момичета в трафика и ролята на организирани престъпни групи в този процес. Също така следва да се обърне внимание на места, от които изглежда, че няма трафик на хора (ако в действителност е така). Според НСЛС такива са Смолян, Монтана, Ловеч и Ямбол¹⁸².

Начини на въвличане в трафик

До 2001 г. българските граждани се нуждаят от виза, за да посещават страни от Европейския съюз. През 2001 г. изискването за визи за повечето страни от Съюза отпада. Логично е да се мисли, че с това ще последват промени в динамиката на трафика на хора и миграционните практики изобщо, тъй като пътуването в чужбина става по-лесно. МОМ съобщава, че **все по-често жертвите на трафика на хора преминават границите през официални контролно-пропускателни пунктове с редовни документи**¹⁸³. НСЛС потвърждава това и допълва, че след изтичане на тримесечния срок за пребиваване на жертвата в държава – членка на ЕС, пострадалите биват връщани в България и впоследствие извеждани повторно. НСЛС също посочва, че някои страни издават работни визи на български граждани, които пребивават с цел проституция (например Австрия)¹⁸⁴. Във връзка с възможностите, които безвизовото пътуване открива, изследователи от Холандия пък смятат, че броят на проституиращи българки в Амстердам видимо се увеличава след 2001 г.¹⁸⁵ Дали обаче се е увеличил трафикът на хора, или става дума за нараснала миграция с цел работа в сексиндустрията, няма достоверна информация.

От Регионалния център посочват безработицата и желанието за по-добър живот като основни фактори при въвличането в трафик, като 59 % от всички случаи между 2000 г. и май 2002 г. заминават с цел да работят в развлекателната индустрия и услугите (подмамани чрез обещания за работа в клубове, хотели и ресторанти), 4 % са получили покани за посещение (изследването не посочва целта), а 1 % са заминали с цел женитба¹⁸⁶.

Начините на въвличане, познати отпреди 2001 г., продължават до голяма степен да бъдат валидни и днес. Като се има предвид профилът на жертвите, разгледан по-горе, изглежда, че причините и условията, които благоприятстват

¹⁸⁰ Статева, М. Цит. съч.

¹⁸¹ *Трафикът на жени: въпроси и отговори*. „Асоциация Анимус“, 2001.

¹⁸² НСЛС. Цит. доклад, 2005.

¹⁸³ International migration data and statistics. *World Migration 2005: costs and benefits of international migration*. IOM, 2005, Geneva.

¹⁸⁴ НСЛС. Цит. доклад, 2005.

¹⁸⁵ *Trafficking in Human Beings – Third report of the Dutch National Rapporteur, Bureau NRM, The Hague*, 2005.

¹⁸⁶ *First Annual Report on Victims of Trafficking in South Eastern Europe*. Counter-Trafficking Regional Clearing Point of the Stability Pact Task Force 2003. Stability Pact Task Force: Belgrade.

трафика, малко са се променили през последните години, макар данните на нито един от цитираните източници да не са представителни. Според непубликувано изследване на Фондация „Асоциация Анимус“ 38 % от пострадалите са въвлечени в трафик чрез отвличане от улицата, 33,3 % са примамени с обещания за добра работа в чужбина, 22,2 % са продадени от роднини, 2,8 % са заминали като туристи, а 2,8 % са изнудвани поради финансови задължения. Процентите са изчислени на базата на 36 случая, за които има информация, като данните не са представителни за начина на въвлечане на българки, тъй като малка част от пострадалите, регистрирани в центъра на „Асоциация Анимус“, са български граждани. Въпреки това тези данни дават представа за начините на въвлечане в трафика на територията на България до 2000 г. Цялостният преглед на всички досегашни проучвания на трафика на жени в България от края на 90-те години до 2005 г. показва, че **най-много жертви са въвлечени в трафик чрез фалшиви обещания за работа**¹⁸⁷. Например данните на Регионалния център от периода 2000–2002 г. сочат, че българските жени и момичета основно са в трафика чрез обещания за работа. Същата констатация прави и докладът на НСЛС от 2005 г., който посочва, че предложенията за работа обикновено обхващат следните професии: сервитьорки, танцьорки, актриси, домашни помощнички или фотомодели. Предлаганото заплащане на труда многократно надвишава това в България. Позовавайки се на следствената практика, НСЛС също посочва, че **в много случаи трафикът в България се извършва със съгласие на жертвата**, като използването на насилие и заплахата е по-рядко (не е уточнено дали съгласието е информирано, или е вследствие на заблуда). Така според НСЛС повече от една четвърт от жените са наясно или предполагат, че ще работят в сексиндустрията в чужбина. Това, с което мнозинството от доброволно заминаващите да работят в нея не са наясно, са условията на труд, включващи ниско заплащане, насилие, лична несигурност, извършване на сексуслуги без предпазни средства. Според НСЛС очакванията на жените, които включват значително ниво на независимост и контрол над собствената им работа, се разминават драстично с реалността.

При механизмите на въвлечане се откроява тенденцията, че в много случаи **набиращият жертвите е познат, а понякога и роднина** (Таблица 11)¹⁸⁸. Според НСЛС участието на роднини е особено характерно при трафик на лица от ромски произход¹⁸⁹. Данните на МОМ от 2005 г., които са непълни, показват, че от случаите, за които има информация, 57,94 % от индивидите, въвлекли пострадалите в трафик, са мъже, а 30,8 % – жени. Според статистически данни от НСЛС 95 % от извършителите са мъже, като голяма част са с ниско образование и предишни осъждания за насилие.

¹⁸⁷ Counter-Trafficking Regional Clearing Point of the Stability Pact Task Force 2003. *First Annual Report on Victims of Trafficking in South Eastern Europe*. Stability Pact Task Force: Belgrade.

¹⁸⁸ Вж. НСЛС. Цит. доклад, 2005.

¹⁸⁹ Пак там.

Таблица 11. Лица, въвлекли пострадалия в трафика

	Процент
Член на семейството/Друг роднина	8,41
Партньор	3,74
Приятел	23,36
Сводник	0,93
Непознат	38,32
Друг	–
Няма данни	25,23

Източник: Данни, публикувани от МОМ през 2005 г.

Механизмите за контрол над жертвите са различни и често се прилагат в комбинация. Включват обвързване чрез дълг, при което се изисква възстановяване на силно преувеличени разходи за организацията на пътуването, отнемане на личните документи, изолиране, преместване от едно място на друго, насилие (емоционално, физическо и сексуално) и заплахи за насилие над близки на жертвата.

Ролята на организираната престъпност в трафика на хора

Според специализирани анализи на компетентните органи, потвърдени от многобройни научни изследвания през последните 15–20 години, голяма част от трафика на хора в Европа – особено с цел сексуална експлоатация, е в ръцете на организираната престъпност. Основна предпоставка за това е, че сексиндустрията е пазар, който в много страни е монополизиран от организирани престъпни групи. Уместно е да се подчертае, че **организираната престъпност има най-голямо участие тъкмо в трафика с цел проституция – поради огромните печалби, които носи този вид престъпление**. Например НСЛС съобщава, че едно момиче може да осигури приход между 12 000 и 18 000 евро чиста печалба на месец¹⁹⁰, а шест момичета са достатъчни, за да се гарантира доход от 1 млн. евро на година.

В този смисъл трафикът на жени, момичета и по-рядко мъже с цел сексуална експлоатация и организираната престъпност имат пряка връзка. Това важи в много голяма степен и за България, където проституцията се контролира от престъпни групировки и самостоятелната практика на проституиращи жени, според някои мнения, е почти невъзможна.

Същевременно твърдението, че целият трафик от и през България с цел сексуална експлоатация е свързан с организираната престъпност, изкривява реалната ситуация. От информацията за извършените разследвания на трафик в България, Централна и Западна Европа става ясно, че са налице **много-**

¹⁹⁰ Вж. НСЛС. Цит. доклад, 2005.

бройни случаи на малки групи и индивидуално работещи сводници, за които може да се твърди, че няма данни за свързаност с организираната престъпност. Повечето от информацията обаче е фрагментирана, а част от нея – и опосредствана чрез журналистически разследвания и медийни публикации. По тази причина е трудно да се оцени каква е реалната тежест на организираната престъпност.

Общото при **организираната престъпност, груповата престъпност и индивидуалното криминално престъпление** е, че най-често трафикът на хора с цел проституция започва много преди фазата на сексуална експлоатация, тъй като придвижването и безпрепятственото преминаване през граничния контрол, уреждането на легални визи или фалшиви документи, финансирането на пътуването и други необходими формалности, свързани с процеса на емиграция, също са сфера на действие, в която се осъществява престъплението. В този процес може да участват както национални престъпни организации, така и престъпни мрежи, включващи няколко организации, които си сътрудничат по конкретни проекти, а също и регионални индивидуални участници.

Модели на организация на трафика на хора от престъпни групировки

Въпреки факта, че съществуват различни форми на трафик с цел сексуална експлоатация, несвързани с организираната престъпност, всички данни дават основание да се предполага, че тя има **структуроопределящо място**. По тази причина моделите на организираната престъпност при трафика на хора представляват специален интерес при анализа на проблема в България.

Според Монцини¹⁹¹ **престъпните групи**, въввлечени в трафик на жени, могат да се обособят в три основни категории: **малки и свободно свързани групи, средни по размер групи и сложни транснационални престъпни организации**. При първия вид лицата, които участват в набирането на жертви, също участват в придвижването и експлоатацията. Често те са приятели или познати на бъдещите жертви. В чужбина се свързват с местни престъпни мрежи (за предпочитане от същата националност), които са въввлечени в най-ниските нива на нелегалната проституция. Като примери Монцини посочва чешки групи в Австрия, албански в Италия и полски в Германия. Следващата група се характеризира с това, че предимно се занимава с набиране и транспортване, като „продава“ жертвите на посредници в определени пунктове (обикновено столични градове или гранични зони). Някои такива групи също са ангажирани с т.нар. мобилна страна на трафика – прехвърлят жени от един в друг град или от един в друг публичен дом. Такива групи са сравнително добре организирани и включват лица, които набират охранители, лица, занимаващи се с транспорта и с организацията на пътуването, и лидери, договарящи финансовите условия със сводници и собственици на клубове и публични домове. Последната група – на транснационалните организации – включва организирани престъпни групи, които могат да координират всяка фаза от процеса на трафика. Става дума за престъпни мрежи, които имат високо

¹⁹¹ Monzini, P. *Trafficking in women and girls and the involvement of organised crime, with reference to the situation in Central and Eastern Europe*. Paper presented at the first Annual Conference of the European society of Criminology, September 6–8, 2001.

ниво на специализация по дейности (от набиране на жертви до легализиране на средствата, спечелени чрез трафик на хора). Техните лидери обикновено участват в легален бизнес и нямат пряка и/или видима връзка с трафика на хора¹⁹².

Кели¹⁹³ разглежда моделите на организираната престъпност и на трафика на жени в Източна Европа, предложени от Луис Шели и колектив¹⁹⁴ и Службата за контрол на наркотиците и престъпността на Организацията на обединените нации¹⁹⁵. Според тези модели престъпните групи, които се занимават с трафик на хора в Източна Европа и на Балканите, имат специфични характеристики (Таблица 12).

Таблица 12. Типология на организираната престъпност и нейните действия по отношение на трафика на хора на Балканите и в Източна Европа¹⁹⁶

Типология на организираната престъпност (обобщен модел, разпространен в Източна Европа и Китай)	Типология на трафика на хора
<i>Източник: ООН Наркотици и престъпност</i>	<i>Източник: Луиз Шели</i>
<p><i>Стандартна йерархия</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Един лидер • Строга йерархия • Вътрешна дисциплина • Разпознаваема група • Социална/етническа идентичност • Интегрирано насилие • Влияние/контрол над определена територия 	<p><i>Модел на „природните“ ресурси (характерен за пост-съветската организирана престъпност)</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Основно се занимава с трафик на жени • Жертвите се използват като „природен“ ресурс • Жертвите се продават на най-близкия купувач • Висока степен на насилие и злоупотреба с правата на жертвите
	<p><i>Модел на предприемачите насилници (характерен за Балканите)</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Занимават се почти изключително с трафик на жени • Посредници на руската организирана престъпност • Все по-добре са интегрирани, тъй като превземат пазара за сексуслуги в страните дестинации • Връзки с лица от правораздаващите институции на високо ниво в страната, от която идват • Използват доходите от трафик за инвестиции в други престъпни дейности; инвестират в недвижимо имущество и бизнес извън страната • В голяма степен използват насилие

¹⁹² Ibidem.

¹⁹³ Kelly, L. Op. cit.

¹⁹⁴ Shelley, L. *Trafficking in Women: The Business Model Approach*, *Brown Journal of International Affairs*, Vol. X, Issue I, 2003.

¹⁹⁵ UN Office on Drugs and Crime, 2002.

¹⁹⁶ Kelly, L. Op. cit.

Докато моделът на Службата по наркотиците и престъпността при ООН е по-общ, моделите на Шели в някаква степен покриват видовете групи, описани от Монцини. Няма достатъчно данни, за да се оцени кой модел е приложим по отношение на трафика на жени от България. Има известни основания да се смята, че различни видове престъпни групи участват в трафика на хора в България, някои от които са регионални (например групи от Бургас, Пазарджик и Сливен)¹⁹⁷. Няма конкретни данни как е организиран трафикът за принудителен труд или с други цели.

Роли на организираната престъпност на различни етапи от трафика на жени

Независимо от вида на групата, към която принадлежат, представителите на престъпните групи имат определени роли на различните етапи от трафика на жени.

- **При набирането на потенциални жертви**¹⁹⁸ ролята на трафиканта може да бъде както да отвлече момиче или жена от улицата, така и да се сприятели с момиче/жена, на което да предложи връзка или работа (най-често в чужбина). Обикновено трафикантите на най-ниско ниво са местни хора, които познават (понякога само задочно) конкретна жена (момиче) или нейни/негови роднини и приятели. Част от процеса за въвлечане в трафик включва и набиране на информация за жертвите и техните семейства, която да се използва при преценката кое момиче е подходящо, както и да бъде заплашвана и изнудвана жертвата впоследствие. Например, ако момиче/жена, въвлечено в трафик, има по-малка сестра, то бива заплашвано, че ако не се подчинява на трафиканта или сводника си и прави опити да избяга, сестра му също ще бъде принудена да проституира. Такива случаи са познати на организациите, които помагат на пострадали от трафик. Информацията не е без значение и при подбора на жертва – ако семейството на момичето е много бедно, ако то идва от дисфункционално семейство, ако майка му проституира или баща му е алкохолик, ако живее само с възрастната си баба, понеже родителите му са го изоставили (примери от най-тъжните истории на трафик) – колкото по-малко ресурси има жертвата да се защити (към момента на въвлечане и впоследствие), толкова по-лесно е да бъде примамена и въвлечена в трафик. В някои ромски метагрупи (особено преди няколко години) много разпространен метод, използван от престъпни групи за въвлечане в трафик, са обещанията за брак и много момичета биват официално сгодени за трафиканти със знанието и одобрението на семействата им¹⁹⁹. Случаи, в които близки, роднини, познати или приятели продават своя близка, също са познати. Най-често те също са свързани с организираната престъпност. Не на последно място следва да се спомене отвлечането на момиче или жена от улица-

¹⁹⁷ Вж. НСЛС. Цит. доклад, 2005; 168 часа, 1–7 апр. 2005.

¹⁹⁸ В този случай думата жертва се използва единствено и само в значението ѝ като жертва на престъпление.

¹⁹⁹ Подобни практики са описани за Албания – става дума за одобрение спрямо годеща, а не непременно знание, че ще бъдат въвлечени в трафик; Davies. *Aspects of Albanian trafficking methods: reinventing the Kanun as the extreme of co-dependency*, A briefing document prepared for the French Court of Appeal. Migration Research Centre, University of Sussex, 2000.

та, което също се върши от организирани престъпни групи. Конкретни случаи на отвлечане са познати на организациите, които помагат на пострадали²⁰⁰.

- **При пречупване на жертвите** – най-често тези, които първи упражняват физическо и психологическо насилие над жертвата, са членове на престъпни групи. Това може да включва сексуално насилие, мъчения, бой, унижения, глад и изолация. Често насилие се прилага още на територията на страната, като немало са случаите, при които преди да бъде изведена извън България, жертвата е принудена да проституира тук, обикновено на територията на друг град²⁰¹.
- **При уреждане на пътуването и транспортирането на жертвите** също участват престъпни групи. Важен елемент е набавянето на необходимите документи, уреждането на транспорт и други подробности, свързани с пътуването. Преди 2001 г. се използват предимно фалшиви визи или паспорти, докато след 2001 г. при първоначален трафик към повечето страни от Западна Европа те не са необходими. В случаите, при които момичето се транспортира, без да знае целта на пътуването или възможните рискове, то може да съдейства с поведението си да бъде преведено успешно през граничния контрол. Има случаи, при които на момичета и жени, които се съпротивяват, се дават наркотици, за да не създават проблеми при пътуването, а и такива, при които преминаването на границата става с помощта на корумпирани служители на граничните служби. Голяма група са случаите, при които момичета и жени сами избират да проституират извън България.
- **При пристигането** в страната – дестинация на пътуването, жените се посрещат от посредник или сводник. Крайната цел е нощен клуб, публичен дом, частен дом или улицата, контролирани в различна степен от криминално проявени лица. В редица случаи жертвата може да бъде продадена от една на друга престъпна група, различна от въвляклата я първоначално в трафика.
- **Контролиране на проституцията** – в много страни и особено в тези, в които проституцията не е легализирана, но и в такива, в които е легална, голяма част от индустрията за сексуслуги се контролира от престъпни групи.

Тъй като трафикът е процес, **организираните престъпни групи и техни представители може да участват само на някой от изброените етапи**. Но пострадали или посредници може и да не са имали контакт с организирани престъпни групи – например при емиграция, подпомогната от близки или роднини, която впоследствие завършва като трафик, или при емиграция с помощта на легитимна фирма, познати или приятели, която завършва като трафик.

²⁰⁰ Такъв случай е описан и във в. Труд, 8 авг. 2001.

²⁰¹ Вж. *Трафикът на жени: въпроси и отговори*, с. 5, 34.

Еволюцията

Описаните етапи при организирането на трафика в много отношения отразяват периода до 2001–2002 г.

В този контекст се има предвид и развитието в Източна Европа и балканските страни, създаващо нарастващ риск за сводническите мрежи, които принудително използват момичета. Ако в първите години на преход в страни като Чехия, Унгария, Полша и Словакия българските и международните своднически мрежи систематично прилагат насилие, след икономическата и политическата стабилизация там следват серия от операции на техните правоохранителни органи, които разбиват десетки структури, използващи български момичета. Подобна е ситуацията и в балканските страни с края на режима на Милошевич и изчезването на зоните на военни действия. В България „силовите структури“ започват да избягват насилието още през 1997–1998 г. (първите усилия за намаляването му са през 1995 г.), а след началото на преговорите с Европейския съюз и особено с повдигането на въпроса за българската организирана престъпност преди присъединяването дори самостоятелно работещите сутеньори започват да приспособяват криминалната си дейност към новата ситуация. Очертава се по-ясно изразената ориентация към пазарните модели на доброволно проституиране.

Според оценките на полицейски служители и следователи, работещи по направлението трафик на жени с цел сексуална експлоатация, потвърдени и от анализа на НСЛС през последните 3–4 години, се очертават следните основни тенденции:

- Използването на насилие и заплаха, особено при международен трафик, става по-рядко.
- Търсят се лица, които изпитват икономически и социални затруднения.
- Пострадалите знаят за естеството на работата, но са заблудени за условията на труд²⁰².

Националната следствена служба също констатира еволюция в отношенията трафикант–жертва. Според нея насилието и заплахите са изместени от уговорки за заплата, намалявана с глоби. Също така има случаи, в които жертви са издигнати в позицията на доверено лице. Така те едновременно с това, че проституират, контролират други жертви на трафик и работят при по-изгодни за тях условия²⁰³. Наченки на тази тенденция се наблюдават още през 2001 и 2002 г. в Холандия, където според холандския докладчик за 2003 г. Ван Дайк 26 % от трафикантите са жени и по-голямата част от тях са жертви на трафик²⁰⁴. В печата се споменават конкретни случаи, при които контролът над проституиращите българки в страната дестинация е изцяло поет от жени, спечелили доверието на сводниците, тъй като за тях става все по-трудно да пребивават дълготрайно в чужбина, като не всички прехвърлени жени са бивши жертви²⁰⁵.

²⁰² Вж. НСЛС. Цит. доклад, 2005.

²⁰³ Пак там.

²⁰⁴ Холандски докладчик, доклад за 2003 г.

²⁰⁵ 168 часа, 1–7 апр. 2005.

Износът на проституция извън трафика на хора

Вниманието на чужди правителства, както и на български и международни неправителствени организации към проблема трафик на хора оставя встрани изключително сериозно социално явление с непредвидими последици за България – масовия износ на проституция от страната и българското участие на пазарите за сексуслуги в Централна и Западна Европа. От интервютата, проведени в рамките на настоящото проучване, изследвания в Западна Европа и оперативни анализи на полицейски служби в различни европейски страни става ясно, че **доброволната проституция извън страната е всъщност типичното явление, а насилствената проституция е със значително по-малка разпространеност.** Данните показват, че принудителната/насилствената проституция извън страната е типична практика от началото и средата на 90-те години, когато износът е силно ограничено явление, засягащо много малък процент от населението. С масовото навлизане на българи в пазарите за сексуални услуги в Централна и Западна Европа практиките започват да се променят. Проституирането започва да се разбира като „много добре платена работа на Запад“, а сводническата професия – като необходима инфраструктурна роля.

Същевременно от изследването става ясно, че обвинението в трафик и сексуална експлоатация се е превърнало в ефективен инструмент, ползван при конкуренцията между различни своднически мрежи. Самоопределянето като жертва на трафик в много страни от ЕС се оказва добра възможност за легализиране на трудовия пазар в Западна Европа, включително за продължаване на безпроблемното проституиране там. При опитите да се проследи каква е съдбата на жертвите на сексуална експлоатация в огромен процент от случаите се оказва, че момичетата продължават да работят за друга сводническа мрежа, личен сводник или за себе си.

Вниманието към трафика на жени с цел сексуална експлоатация и откритието, че това е малък процент от българското участие в европейския пазар на сексуслуги, поставя въпроса за мащаба на феномена.

Опит за оценка на износа на проституция

Според основните български участници на пазара за сексуслуги извън страната (проституиращи, проституиращи, сводници и собственици на публични домове) **недоброволната проституция** (т.е. свързаната с различни форми на принуда) **е в рамките на 5–10 %**. Подобни са данните от изследването „Женският алианс за развитие“, проведено през 2006 г., според което 92 % от проституиращите извън България са предлагали сексуални услуги доброволно²⁰⁶. Не е ясно каква е методиката на това изследване и макар представителни изследвания в областта на проституцията да са невъзможни, тези данни дават отправна точка за оценка на българската проституция извън страната.

Съотношението принудителна–доброволна проституция позволява да се определи коефициентът, с който да се умножат данните за трафика на

²⁰⁶ Цит. по: Труд, 6 авг. 2006.

жени с цел сексуална експлоатация и **да се изчисли приблизителният брой на проституиращите**. Ако се приеме, че коефициентът за доброволна проституция е между 10 и 20, т.е. съответстващ на 90 % или 95 % доброволна проституция, и се използват данните за трафика на четири страни – Гърция, Белгия, Холандия и Германия, през периода 2002–2005 г., където средният брой жертви е 200–250 годишно, общият брой на проституиращите, влезли в тези страни само за една година, би трябвало да възлиза на 2000 до 5000 (в зависимост от това дали се умножава по 10 или 20). Ако се приеме оценката на трафика, получена чрез метода „засичане–повторно засичане/хващане–повторно хващане“, при данните за 1436 жертви на трафик през 2003 г. и 781 през 2004 г., може да се направи оценка за 8000–14 000 проституиращи момичета годишно. Проблемът при този подход е, че времевият разрез от една година не е достатъчен, за да се оцени размерът. От интервюта с бивши проституиращи и сводници става ясно, че продължителността на работата на пазара на сексуслуги обикновено е под 10 години, но средно над 5 години. Следователно възниква въпросът какъв процент от влизащите нови участници на пазара търсят помощ и какъв процент от проституиращите търсят помощ през минималния период от 5 години. Тук трябва да се имат предвид няколко важни фактора, които обаче поради липса на количествена емпирична информация не могат да се оценят прецизно.

Единствените данни за по-дълъг период са от Гърция, Холандия, Белгия и Германия, които са за 2000–2005 г., но се разминават в годините. Общият брой на регистрираните жертви е 938 и ако бъдат умножени по посочения минимален коефициент 10, ще се получат приблизително 10 000 момичета само за четирите страни. Не е ясно обаче какъв процент от тези 938 момичета са регистрирани като жертви повече от веднъж. Данните на европейските криминални служби сочат, че 30–50 % от жертвите са работили в друга страна²⁰⁷. За да намалят риска, проституиращи и сводници често сменят градовете и държавите. Освен това, определена част от момичетата са търсили помощ в две и повече страни в ЕС. В този план не е ясно какъв процент от регистрираните през периода 2000–2005 г. в Белгия, Холандия и Германия са търсили помощ в повече от една страна. Според оценки на служители от българските служби, работещи с жени жертви на трафик, не повече от 20–30 % от потърсилите помощ се повтарят. Следователно в рамките на 5 години и в четирите страни вероятният брой на жертвите, които за първи път търсят помощ, е между 600 и 700 момичета или при най-ниския коефициент 10 става дума за 6000–7000 момичета²⁰⁸.

Освен тези четири страни трябва да се има предвид, че значително българско присъствие има и в Австрия, Унгария, Чехия и особено във Франция, Италия и Испания. За съжаление, от страни като Англия, Ирландия, Португа-

²⁰⁷ *Trafficking in Human Beings*, Fourth report of the Dutch National Rapporteur, Bureau NRM, The Hague 2005.

²⁰⁸ При изчисляването на съотношението условно се приема, че всички момичета – жертви на сексуална експлоатация, са потърсили съдействие, което едва ли отговаря на действителността. Много по-вероятно е само част от жертвите да са потърсили съдействието на чуждите правоохранителни органи и специализирани организации. За съжаление, данни за потърсили и непотърсили няма.

лия, Дания и скандинавските има само фрагментарни данни. Според интервютата, проведени в рамките на изследването през периода 2002–2005 г., Франция, Италия и особено Испания са се превърнали в предпочитано направление за проституиране. Като се имат предвид демографията и фрагментарните данни от полицейските служби на изброените страни, би могло да се говори поне за два пъти повече момичета. В този план дори при консервативна оценка данните за момичетата, работещи в трите южни страни, дават основание за поне 7000–8000 момичета. Ако се прибавят по-малко популярни страни, в които има информация, че работят български проститутки, например Великобритания, бившите социалистически страни, като Чехия, Словакия, Унгария и Полша, би могло да се говори общо за 18 000–21 000 жени.

Потвърждение на тази количествена рамка са неофициалните оценки от страна на полицията за броя сводници и проститутки по градовете. Например в големите градове (с 50 000–100 000 жители) с по-малка интензивност на проституиращите – като Пазарджик – броят на сводниците се движи около 100, проститутките – около 300; в градове с по-висока интензивност – като Сливен – около 500 сводници и 1000 проституиращи. Ако се използват тези неофициални оценки от 30-те най-големи български града²⁰⁹ (с над 40 000 жители), броят на **проституиращите е 21 000–22 000**, а при 30-те големи града²¹⁰ (над 20 000 души) достига до **25 000 проституиращи**. Според тези оценки поне 70–80 % от момичетата работят постоянно или временно извън страната. При използването на полицейските оценки трябва да се имат предвид два противоположни фактора. Първият е свързан с факта, че полицията продължава да отчита проститутки и сводници, които са излезли от пазара на секс-услуги, и бройката постоянно се увеличава заради добавянето на нови лица. Вторият фактор действа в противоположната посока. Обикновено полицията на местно ниво успява да се ориентира в най-ниския сегмент на пазара – улично-магистралната проституция и част от публичните домове, но изпуска публичните домове, за които собствениците си плащат²¹¹, както и целия клас елитни проститутки. Голям брой момичета обаче не попадат в ползрението, когато са започнали да проституират направо извън страната.

Данните от жертвите на трафика дават възможност да се интерпретира както делът на българското участие в износа, така и развитието му във времето. Динамиката през годините може да се опише като „снежна топка“. От интервютата със служители в институции за вътрешна сигурност в Холандия и Белгия, а също и в България става ясно, че след първоначалното установяване на „своднически бази“ към 1993–1995 г. в Полша, Чехия, Унгария и Австрия, дейността постепенно се разширява с придвижване към Холандия и Герма-

²⁰⁹ Тези най-големи градове успяват да привлекат готовите да проституират момичета от по-малките населени места.

²¹⁰ В 30-те най-големи града на страната според официалната национална статистика живеят приблизително 4,1 млн., или 48 % от населението на страната, а в 30-те големи града – около 4,85 млн. жители, или 56 % от населението.

²¹¹ Вж. *Плащам по 15 бона месечно на СДВР и никой не ми закача бардаците*. – Монитор, 21 апр. 2007; От интервю с бивш служител на дирекция „Инспекторат“ в МВР става ясно, че съществуват различни разследвания на дирекцията за рекет и протекция на собственици на публични домове.

ния²¹², Италия и Испания, а броят на проституиращите нараства устойчиво, но бавно до края на 90-те години. С оценяването, че доходът от проституиране е в пъти по-висок в сравнение с България, възниква верижна реакция, в която към сводническите мрежи се изпращат нарастващ брой момичета, започнали да проституират в България. След падането на шенгенските визи през април 2001 г. в периода 2001–2003 г. нарастването на „снежната топка“ е като търкалянето ѝ по стръмен склон. Най-добро потвърждение на това мнение, получено от интервютата, и илюстрация на „фактора шенгенски визи“ са данните за българския трафик на хора от МОМ и Германия (големият брой случаи гарантира надеждност на данните).

От данните на МОМ и Германската криминална служба, които отчитат по-дълги периоди от време, се вижда съвпадение на тенденцията в трафика на хора. Ръстът е почти 300 % през 2001 и 2002 г. в Германия, а след достигане на пик през 2003 г. следва тенденция към понижаване. Подобна тенденция се наблюдава през 2001 и 2002 г. в Белгия и Холандия. Според интервютата с основни участници в българския износ причината за спада е по-скоро в това, че сводническите мрежи и проституиращите са се адаптирали в новата ситуация, а не че източниците на жени и момичета са се изчерпали.

Същевременно при **българското участие в пазара на проституция в ЕС се наблюдава качествена промяна**. Ако в края на 90-те години в Западна и Централна Европа това са жени, проституирали вече в България, в новата ситуация се наблюдава експлозия на участнички без опит в България, от всички социални групи – от камериерки и медицински сестри до студентки в престижни университети, които търсят емиграция, постоянна или временна работа в Европейския съюз. При това масовостта на навлизането на секспазара за кратки периоди е толкова широко разпространено, че трудно може да се направят дори приблизителни оценки на тази полупрофесионална периферия.

Масовата проституция извън страната

Оценката, че минималният брой проституиращи извън България се движи между 18 000–21 000, предизвиква въпроса и за съотношението ѝ с демографските характеристики на страната. Съпоставени с броя на българските граждани, работещи и живеещи в чужбина, тези данни изглеждат донякъде парадоксално. При приблизителна оценка, че извън страната от 1990 г. живеят около 500 000 български граждани (без изселените се в Република Турция през 1989 г.), и при данни от изследванията, че 60–65 % от тях са мъже, става ясно, че жените извън страната са между 175 000 и 200 000. Преизчислено това означава, че 9–12 % от женската популация работи в сексиндустрията зад граница! Ако се направи оценка само на лицата във възрастовата граница 15–35 години, процентът би бил още по-шокиращ. Разбира се, вероятно съотношението е значително по-ниско поради факта, че 30 % от проституиращите в Западна и Централна Европа живеят постоянно в България и че още около 40 % се връщат редовно в страната и са регистрирани като пос-

²¹² Както бе посочено, първите своднически структури възникват около „мрежите“ от автокрадци в Централна Европа. С атаката от страна на немските служби на базите им в Германия те се придвижват към Италия и Испания. С тях се изнасят и своднически мрежи.

тояжни жители на съответните български населени места. Същевременно, ако се сравни броят на проституиращите като процент от населението по страни, става ясно, че България в никакъв случай не е страна с изключително висока интензивност на проституиращи. **Ако се приеме оценката 25 000–30 000 проституиращи (включително практикуващите в страната), 0,32–0,39 % от населението проституира**²¹³. В сравнителен план за страни като Германия и Филипините с около 400 000 проституиращи²¹⁴ съотношението е 0,49 % и 0,47 %, а в страни като Република Корея с 1,2 млн. проституиращи то достига до 2,45 % от населението²¹⁵. При сравняването на данните трябва да се има предвид, че в Западна Европа официалните оценки в резултат на специални правителствени проучвания са значително по-ниски. Например в изследване на холандското Министерство на външните работи през 2000 г. се посочват 20 000–25 000 проституиращи (при 16,4 млн. население проституиращите са 0,12 %–0,15 %), Австрия официално изчислява през 2003 г. проституиращите си на 0,21 %, Белгия – на 0,12–0,29 %²¹⁶, и т.н. Подобни официални оценки обаче са критикувани като силно занижени както от правозащитни организации, така и от изследователи от академични институции. Според критиците официалните оценки изпускат всички нерегистрирани проституиращи, които са огромен процент. Те не търсят легализиране, защото подобна стъпка би им създавала семейни и професионални проблеми след като прекратят дейността си на пазара за сексуслуги.

Изследванията в тези западноевропейски страни обаче показват, че първо, това са данни, които не засягат нелегалната проституция, а тя се изчислява на 3–4 пъти повече, и второ, че между 70 % и 90 % от проституиращите са чужденци.

За да се анализира феноменът масовост на професията за платени сексуални услуги в демографски план, би трябвало да се използва по-прецизна оптика, която да увеличи детайлите. В това отношение **за мащабите на България град като Сливен е добра илюстрация за модела** на „големия провинциален град“. Случаят е особено подходящ поради публичността на фактите – достъп до почти легалната работа на сексвитрините в Брюксел. При повечето други големи градове износът на проститутки и работата в сексиндустрията са максимално скрити, процесът е непрозрачен и само криминални инциденти могат да доведат до известна публичност. В Брюксел са регистрирани около 200–210 витрини, на които се работи на две смени. Оценките са, че 90 % от момичета са от България, а 90 % от тях са от Сливен. Според български и белгийски служители този наш град е успял да завземе витринната проституция в белгийската столица от албанските сводници поради специфичната си и ефективна сводническа организация. На основата на данните за Сливен се очертава интересна демографска рамка на феномена проституция. При 100 000 жители на града женското население условно е около 50 000, а броят на момичетата и жените на възраст между 15 и 30 години е 15 000–17 000.

²¹³ Според НСИ броят на населението възлиза на 7 679 290 през 2006 г. (<http://www.nsi.bg/Population/Population06.htm>).

²¹⁴ Вж. <http://www.hydra-ev.org>

²¹⁵ *Sex Work in South Korea*, Asia Monitor Resource Center. Accessed on February 10, 2006 (<http://www.amrc.org.hk/Arch/3309.htm>).

²¹⁶ <http://www.ex.ac.uk/~watupman/undergrad/aac/index.htm>

Както вече бе казано, сводниците се движат между 400 и 500, а проституиращите – между 800 и 1000 души. Следователно на 15–17 жени вероятно една е проституираща. Ако се редуцират момичетата и жените до такива с „продаваем външен вид“, както се изразяват интервюираните сводници, вероятно съотношението може да достигне 5–6 към 1. Следва да се има предвид и това, че проституиращите вече не се набират само от социално слаби слоеве. Например представителките от изключително голямото ромско етническо малцинство в града (над 20 % от населението) са не повече от 30–40. Масовизирането на професията проститутка води и до масовизиране на професията сводник.

За разлика от Сливен в останалите големи градове обикновено по-прозрачни са сводниците с криминални досиета и проституиращите от ниските социални слоеве. Най-често регистрираните в полицията момичета са от ромски произход, от екстремно социално слаби семейства, от проблемни семейства или с девиантно поведение преди навършване на пълнолетие. Данните показват, че обикновено в населените места, от които идват проституиращите и сводниците, не се знае почти нищо за тях след напускането на града. В повечето от случаите местните полицейски служители знаят легендата, която е известна на роднините и приятелите. Обикновено, ако лицата се връщат в страната, те купуват собственост извън населеното място, в което са живели (изключение правят тези от ромски произход и най-ниските социални групи). В този план например, ако за градове като Добрич, Пазарджик, Видин и други с над 40–50-хилядно население, на полицията са известни около 300–400 проституиращи, в този брой не се включват лицата от средните социални слоеве, за които се знае, че работят в друг град на България или извън страната.

Ако предложените изчисления са верни, **високата интензивност е свързана с редица социални и криминологични въпроси**. В дългата история на проституцията са известни градове, в които половината от женското население е проституирала. Знае се, че страни като Република Корея, Тайланд, Филипините и някои в Централна Америка, днес са с висок процент проституиращи жени спрямо населението. Въпросът е какви са причините в България, която в най-новата си история, включително до 1989 г., е страна с преобладаващи консервативни нрави и проституцията е много ограничено явление, в периода 2000–2001 г. тя вече да се възприема като нормална професия от средния български гражданин, а в настоящия период да е масово явление.

До 2001 г. проституцията извън страната повече или по-малко преминава през каналите на българския криминален контингент – в много случаи пряко или непряко контролирани от организираната престъпност. Уреждането на излизането извън страната поради законовите ограничения изисква специални усилия (осигуряване на легални или нелегални документи), на транспорт, квартири, разрешителни за престой (с редовни или фалшиви документи) и т.н., осъществявано чрез добре развития пазар за криминални услуги, при които освен че се работи на принципа на икономическия интерес, често се стига и до лична зависимост. След падането на шенгенските визи обаче възможността за **свободен достъп без криминални посредници до сивия трудов пазар на ЕС води до откриването и на**

високодоходния европейски пазар за сексуслуги. Според проучването на Женския алианс за развитие 12–13 % от проституиращите са с висше образование, а 34 % – със средно²¹⁷. Това е много по-различен профил на проституиращите от момичетата, станали жертва на трафик. Възможностите за доход от 15 000–20 000 евро спрямо 1000–2000 евро при типичен нискоквалифициран труд се превръща в огромно изкушение за 90–95 % от българските емигранти, които масово напускат страната през периода 2000–2003 г. и работят в най-ниския сегмент на западноевропейския трудов пазар. Каква точно е „химичната реакция“ при превръщането например на момиче, работещо като детегледачка, в проститутка или на момче, работещо в строителството, в сводник е трудно да се каже. Вероятно специализирано изследване би могло да даде по-точни отговори. Може да се констатира, че **през 2002 г. моделите на българската проституция извън страната се променят** – вместо момичета, които са започнали да проституират в България и са изнесени от собственици на клубове или сводници, вече преобладават „дребен и семеен бизнес“ и „самонаемане“, които са започнали за първи път в чужбина – на територията на Европейския съюз.

Най-ясното и общоприето обяснение на процесите на масовизиране е позоваването на тежкия български преход и дълбоката икономическа криза през последните 17 години, но при толкова силна социална деформация има нужда от много по-конкретни отговори. За съжаление, повечето от очерталите се при проучването обяснения са резултат от относително малко интервюта и журналистически разследвания и анализи. Изглежда много от факторите са действали едновременно във времето между икономическата криза през 1996–1997 г. и падането на шенгенските визови ограничения. По-долу е направен опит схематично да се опишат някои от тях.

При интервюта в рамките на изследването най-често изтъкваната причина за визването в професията (на проституиращи и сводници) са **безработицата и липсата на доход**, осигуряващ минимален жизнен стандарт. Данните за безработицата след 1990 г. потвърждават това твърдение. Натискът върху по-голяма част от населението е особено силен в периода 1998–2001 г. До 1997 г. реформите на трудовия пазар са бавни, а радикалните съкращения се отлагат. Едва с изострянето на кризата под външен натиск, особено от страна на МВФ, започват драстичните съкращения и ликвидациите на предприятия. За сравнение, ако през лятото на 1996 г. броят на безработните се движи около 10 %, през пролетта на 2001 г. те са вече 19,3 %²¹⁸. Според проучвания на неправителствени организации дори са повече и достигат 23,6 %²¹⁹. При това нарастването не е равномерно – в определени райони в страната безработицата е 30–40 %. Последницата от радикалната и хаотична ликвидация на предприятия след 1997 г. е, че огромен брой малки населени места, в които има по едно-две предприятия, са оставени без никаква възможност за работа, а големи градове губят от една втора до две трети от работните си места.

²¹⁷ Вж. *Пазарът на сексуслуги се развива, обществото се прави на изненадано.* – Труд, 6 авг. 2006.

²¹⁸ Данните са от Агенция по заетостта, вж. "<http://www.az.government.bg>

²¹⁹ Вж. *Ранно сигнализиране*, януари–февруари 2001 г., UNDP.

Подобна е ситуацията с **равнището на доходите**. България е може би единствената в Източна Европа (с изключение на страни в зони на военни конфликти като Сърбия, Грузия и Армения), където свиването на доходите в домакинствата е драстично. Според различни оценки средният доход през 1997 г. е около 30 % от това, което домакинството получава през 1989 г. Макар че в края на 90-те години в Европа има страни като Албания, Молдова, Украйна с по-нисък среден доход, България, освен че е сред най-бедните европейски страни, е и с най-рязък контраст при спада на доходите²²⁰.

Тежката и продължителна икономическа криза има драматични последици за основните институции, отговорни за социализацията на децата – семейството и образованието.

През периода 1990–2003 г. **българското семейство преживява изключително тежки разрушителни процеси**. Ако през последната предкризисна година – 1989 г., броят на браковете годишно е 63 000, в края на 90-те спада до 35 000, а през периода 2001–2002 г. – под 30 000 годишно. Ако през 1989 г. процентът на извънбрачните раждания е 11 %, през 1995 г. достига 25,8 %, през 2000 г. – 38,4 %, а през 2003 г. – 46,1 %.

Подобно по тежест е въздействието на кризата през 1996–1997 г. и последвалата стагнация през 1999–2001 г. и това може да се проследи и в средното и висшето образование. В сравнение със страните в Източна Европа през 1996–2000 г. България има най-голям процент отпадащи ученици във възрастовата група 15–19 години – средно около 38–39 % при 16 % в Полша и 19 % в Унгария и Чехия²²¹. Изследвания през този период показват, че средният брой отсъстващи ученици в средното училище се движи около 20 %²²². При съпоставянето на данните от международни сравнителни изследвания за състоянието на средното образование от Института за статистика на ЮНЕСКО и TIMSS (за математика и природни науки) стигат до извода, че България е уникална в спада на образователното си равнище²²³. Според изследването на TIMSS от 5-о място по природни науки през 1995 г. страната пада до 17-о през 1999 г. и е на 24-то през 2003 г. Подобен спад не регистрира нито една от 40-те изследвани страни²²⁴. Тези данни дават основание да се предположи, че **сривът в ключовата институция – средното образование**, след известно движение по инерция през първите 3–4 години на 90-те, **започва да се ускорява след 1996–1997 г.** Много от разказите за началото на личния опит в проституирането сред интервюираните са свързани с личния опит от средното училище именно от този период.

Като част от кризата на българските семейство и общество, която предпоставя масовизирането на проституцията, би трябвало да се посочи и **от-**

²²⁰ Контрастът е сравним само със страни, които са във военни действия в Кавказ и Югославия.

²²¹ *Education at a glance OECD Indicators*, OECD, 2002; НСИ.

²²² Вж. Колев, К., А. Райчев, А. Бунджелов. *Училището и социалното неравенство*. Фондация „Фридрих Еберт“, Социално-демократичен институт, 2000.

²²³ *A Policy Note, Bulgaria – Education and Skills for the Knowledge Economy*, World Bank 2006; вж. също: *Преглед на публичните разходи – Образованието: състояние, проблеми и възможности*. Министерство на финансите, 2004.

²²⁴ Вж. <http://nces.ed.gov/timss/>

падането на традиционните културноценностни сексуални ограничения. След началото на 90-те години броят на сексуалните партньори рязко нараства. Един от най-често използваните количествени индикатори за тези процеси в останалите източноевропейски страни е броят на заразените със сифилис. Например в Чехия, където броят на проституиращите се оценява между 10 000 и 25 000, се посочва рекордният ръст на заболяемост – от 1,6 през 1990 г. на 13,7 на 100 000 жители през 2001 г. За сравнение в България се говори за епидемия от сифилис²²⁵, като през 1990 г. броят на болните е 4,3 и достига 32,6 на 100 000 души през 1998 г. Въпреки подобните нива на заболяемост в Румъния – 34,7 случая на 100 000 души през 1998 г., там динамиката е значително по-ниска, защото нарастването започва от 19,8 случая на 100 000 души през 1989 г.

С края на шенгенските визови ограничения през април 2001 г. българите, желаещи да работят в Европейския съюз, получават огромно конкретно преимущество спрямо останалите балкански страни (в Румъния визите отпадат почти година по-късно) и бившия Съветски съюз. **Съчетанието от рекордна безработица, свръхниски доходи и достъп до шенгенското пространство създава модела на масовата емиграция.** Ако в периода 1991–2001 г. средно около 19 400 напускат страната, през 2000–2003 г. процесите може да се опишат като природно бедствие, при което средният годишен брой на заминалите за ЕС и незавърнали се е близо 100 000 души.

Макар че не е ясно защо масово се преминава от търсене на работа извън страната в проституиране и сводничество, някои интервюта на участници и участващи в процеса дават известна представа за случващото се. Лошото образование и липсата на квалификация се сблъскват с ограниченията за труд в Европейския съюз. Българските временни или дългосрочни емигранти влизат на трудовия му пазар със закъснение спрямо тези от Полша, Чехия, Унгария, Словакия и балтийските републики. Тези трудности насочват огромна част от търсещите работа български граждани към дейности, изискващи най-ниска квалификация и съответно заплащани ниско.

От интервютата става ясно, че именно през периода 2000–2003 г. пазарът на сексуални услуги предлага в пъти по-високо заплащане в сравнение с всеки нискоквалифициран труд и от икономическа гледна точка се оказва неустойимо изкушение. Най-масово регистрираните мнения, обясняващи този феномен, сочат като главна причина **изключително високия размер на доходите** и сигурността им. Тези мнения са почти идентични в целия диапазон – от най-ниския сегмент на пазара в лицето на ромски момичета, работещи по улиците на Италия и Южна Франция, до проституция във високия сегмент в Холандия и Германия. За ромските момичета „това е най-добрата циганска работа – за един ден се докарват повече пари, отколкото в България за цял месец“, „имаш повече пари от лихваря на махалата“ и пр. Това се повтаря и при български студентки, работещи в два различни холандски града като момичета за ескорт – „Единствената наистина високоплатена работа, до

²²⁵ Dencheva, R., G. Spirov, K. Gilina, D. Niagolova, G. Pehlivanov, N. Tsankov. *Epidemiology of syphilis in Bulgaria, 1990–1998*. – International Journal of STD & AIDS, Volume 11, Number 12, 1 December 2000, pp. 819–822.

която имаш достъп тук, е тази на проститутка". Другото най-често повтаряно обяснение е контрастът между реалното потребление при нискоквалифициран труд и възможното потребление при проституиране. Момиче, започнало да проституира след шест месеца работа като чистачка в Лондон обяснява: „Като имаш възможност да прескочиш седмици безсмислен труд, за да си купиш свята дреха, унижението лесно се преглъща”²²⁶.

В редица случаи това се оказва единственото решение за момичета и жени, напускащи страната без осигурена на работа в ЕС, където не могат да получат редовно дори нискоквалифицирана работа. В много от интервютата за прехода към проституиране се посочва и натискът на средата. Типични са разказите на принудени да проституират, за да не загубят работата си в ресторант, бар, магазин и дори като помощнички за гледане на деца и възрастни хора. Липсата на ценностни ограничения поради кризата в семейството и образованието, както и на религиозност безспорно улесняват икономически рационалния избор.

При търсенето на отговор на въпроса, защо българското участие на пазара на сексуални услуги нараства един от най-важните фактори е **съществуването на българска инфраструктура за участие на европейския пазар на сексуални услуги**. Възникналите в средата на 90-те години своднически мрежи през 2000–2001 г. имат капацитет да поемат рязко нарасналото предлагане. В някои случаи се използва също и инфраструктурата на турски, албански и сръбски своднически мрежи в страни като Германия, Белгия и Холандия. Там не само български граждани, които са етнически турци, но и роми, знаещи турски език, използват тези канали.

Освен българските вътрешни фактори трябва да се отчитат и изменилите се реалности в Европейския съюз.

Важни промени са свързани с **рязкото нарастване на търсене на сексуални услуги в Западна Европа**. На най-големия пазар – Германия, от началото на 90-те години се смята, че проституиращите са между 50 000 и 200 000²²⁷, но днешните оценки са за 400 000, които обслужват 1 500 000 клиенти дневно²²⁸. Във Великобритания, която е вторият по големина пазар на сексуални услуги в Европа, се отчита, че за периода 1990–2000 г. оборотът на сексиндустрията се е увеличил два пъти²²⁹. Показателно е, че това нарастване не е свързано със забележим спад в цените на предлаганите сексуслуги, което говори за повишено предлагане и търсене. Причините за явлението трябва да се потърсят в редица социални, политически, технологични, географски и

²²⁶ Dencheva, R., G. Spirov, K. Gilina, D. Niagolova, G. Pehlivanov, N. Tsankov. *Epidemiology of syphilis in Bulgaria, 1990–1998*. – International Journal of STD & AIDS, Volume 11, Number 12, 1 December 2000, pp. 819–822.

²²⁷ Leopold, B., E. Steffan, N. Paul. *Dokumentation zur rechtlichen und sozialen Situation von Prostituierten in der Bundesrepublik Deutschland, Schriftenreihe des Bundesministeriums für Frauen und Jugend*, Band 15, 1993.

²²⁸ Polzer, W. *German Prostitution Law Has Failed, № Reduction in Crime Through Improved Legal Status* (<http://www.spcm.org/Journal/spip.php?article5939>).

²²⁹ Изследване на „Империял Колидж” от Лондон с 11 000 респонденти установява, че ако през 1990 г. 1 на всеки 20 е плащал за секс, през 2000 г. вече го е правил 1 на 10 (<http://news.bbc.co.uk/1/hi/health/4482970.stm>).

дори фармакологични фактори, които влияят както върху търсенето, така и върху предлагането на сексуслуги.

Вероятно най-важната промяна е свързана с **вълната от законови промени, легализиращи проституцията**. В Холандия от октомври 2000 г. публичните домове (brothels) стават напълно легални, а в Германия законодателни промени са направени през 2002 г.

С постепенното отпадане на ограниченията за движението на работната сила в Съюза все повече хора мигрират в търсене на по-добре платена работа. Приемането на новите държави от Централна и Източна Европа отбелязва апогея на този феномен. Както в цялата история на човечеството, търсещите сексуслуги са предимно млади мъже, които невинаги имат възможност да бъдат със семейството си (ако имат такава) или да установят продължителна сексуална връзка с жени от приемащата страна.

Наблюдава се и по-интензивно търсене на сексуслуги от специфична група – мъже на възраст над средната. Те обикновено са по-добре обезпечени и демонстрирането на сексуална активност, най-вече с млади жени, често се възприема като престижно. Доскоро възможностите на мъжете над средна възраст да консумират желаната от тях „стока“ бяха ограничени не толкова от икономически, колкото от чисто биологични фактори. Появата на пазара на т.нар. лекарства срещу еректилна дисфункция (след виагра²³⁰ последваха левитра, сиалис и други фармакологични средства) драстично увеличи тяхната сексуална активност и търсенето на сексуслуги.

Основни типове организации при проституиране

Очертават три основни типа организация на проституиране.

- **Проституиращи за себе си, „самонаемащи се“** – проституират самостоятелно или в група (обикновено две или три момичета) за своя сметка и на свой риск. Този модел до 2002–2003 г. се смята за рисков, особено в ниския пазарен сегмент (улици, паркинги и пр.) на сексуслуги в Западна Европа. Той се прилага предимно сред елитните проститутки, но през последните 2–3 години все повече започва да се налага – особено при ескортната проституция и успелите да получат легални разрешителни за работа в страни, където проституцията е легализирана. Тази група може да ползва услугите на „сводническата инфраструктура“ – квартири, транспорт и дори защита, като заплаща според договорени цени.
- **Проституиращи в партньорски отношения** – обикновено са сводници, които се договарят с едно или повече момичета да им осигуряват закрила от клиенти и местната конкуренция, да се грижат за „инфраструктурата“ на редовното проституиране, да помагат за преодоляване на административните бариери в чуждите страни (разрешения за работа, медицински осигуровки, застраховки и т.н.) и пр. При този модел проститутките заплащат договорена цена за услугата (процент от клиент, процент от

²³⁰ Медикаментът получава достъп до пазарите на Западна Европа и САЩ през 1998 г.

дневния, седмичния или месечния доход или дори фиксирана сума за определен период); често деловите партньори са в интимни отношения, като нерядко тези отношения са формализирани със законен брак²³¹. Схемата една проститутка–един сводник като че ли е най-разпространена сред момичета, идващи от малки и средни български градове. Тези „семеини фирми“ често работят в „приятелски мрежи“, като по този начин си осигуряват лесна мобилизация срещу конкуренцията (включително създаване на наказателни бригади, организиране на големи групи от 20–30 души, които демонстрират готовност за насилие), гарантират си информация и сътрудничество при преодоляването на бюрокрацията в България и Евросъюза. Създават мобилност при откриване на по-добри пазарни възможности или оттегляне от рисков пазар, участват в съвместни инвестиции (обикновено придобиване на собственост в България). По отношение на финансовите рамки най-често заработеното и разходите се делят между сводника и момичето (момичетата) 50 на 50. При сводници, които се смятат за по-добри в занаята, т.е. осигуряващи по-високи приходи, са възможни пропорции до 30 % на 70 % в полза на сводника и прехвърляне на разходите за сметка на момичетата. При този модел на неравнопоставеност е възможно да има злоупотреба с личната зависимост на момичетата (включително използване на насилие), осигуряваща контрол, но и пазарно предимство – сигурни по-високи доходи в сравнение с други сводници. Практиката показва, че подобни отношения поставят сутеньора в рисковата ситуация момичето да прекрати неизгодните отношения и дори да потърси помощта на правоохранителните органи с всички последващи резултати.

- **Проституиращи като наемни работници** – както при нормалния бизнес, отношението е наемане от работодател на работещ. Работодателят може да е физическо лице (сводник, собственик на заведение и пр.) или юридическо лице (агенция за работа, транспортна фирма, заведение, масажен салон и пр.) Официална или неофициална структура наема проститутката, като се договаря за условията за работа извън страната (често много неясни). Работодателят предлага услуги, които осигуряват работата – място в заведение в Западна или Централна Европа, защита, квартира, транспорт, документи и пр. Заплащането следва модела на партньорството, като може да се движи от 10 % до 90 % за момичето и допълнително заплащане на разходите от негова страна. Най-типичното съотношение обаче е 30–40 % за момичето, като 30–40 % се вземат от българския предприемач, а 30 % се дават на чуждия партньор.

Обхватът на „предприятията“ може да бъде различна: от едно момиче, при което трудно може да се направи разлика с партньорските сдружения, през средните структури с персонал от 3–4 работнички, а като „големи“ в сводническите мрежи се определят собствениците на 10–15 момичета. Известни са варианти с по 40–50 момичета, при които се работи с предприемачи.

²³¹ Пред европейските правоохранителни и правораздавателни институции легалният брак има сериозни легитимиращи предимства. Логично е съдът в европейска държава по-трудно да приеме, че съпругът е сводник на съпругата си и че тя проституира принудително за него.

3.4. ОРГАНИЗИРАНАТА ПРЕСТЪПНОСТ ПРИ ИЗНОСА НА ПРОСТИТУЦИЯ

Пазарните принципи на работа при износа на проститутки, малките „семейни фирми“, „приятелските мрежи“ и останалите описани по-горе форми, свързани с предприемачество на дребно при проституцията, не предполагат отсъствие на организираната престъпност. Точно обратното – масираното българско присъствие във високодоходните пазари за сексуални услуги в ЕС е приоритетна нейна област за дейност, която предлага безпрецедентни доходи при минимален риск. От интервюта с изявени представители на българския криминален контингент става ясно²³², че **в настоящия момент проституцията, заедно с бизнеса с недвижима собственост, вероятно е най-привлекателният пазар, който превъзхожда пазарите на наркотици, контрабанда на стоки, фалшиви пари и т.н.** Основният проблем обаче, който трябва да се реши от структурите на организираната престъпност, е как да си осигурят редовен и максимално висок доход от проституиращите и техните сводници. Тази задача се усложнява, след като през 2001 г. достъпът до Европейския съюз става свободен, а след 2003–2004 г. институциите, отговорни за вътрешната сигурност там, обръщат специално внимание на трафика на хора от България и като цяло успяват да получат нарастващо сътрудничество със съответните български институции.

При интервютата се очертаха различни **преки или непреки форми на влияние от страна на организираната престъпност**. Както бе посочено при анализа на трафика на хора, участие на организираната престъпност е възможно на всички етапи – от набирането на момичета, през преминаването на границата до организирането на сексуални услуги в чуждата държава. Подобна е ситуацията с участието и получаването на доход от проституция извън страната и при трите форми на организация (самонаемане, партньорство и наемане), както и при трите етапа на организация в участието на чуждия пазар (набиране на момичета, достъп до чуждия пазар, предлагане на сексуални услуги). В много от случаите е изключително трудно да се направи преценка къде точно свършва услугата на доброволно проституиращите, семейните и малките фирми и къде започват монополното контролиране на определени услуги, рентата, рекетът и т.н. от страна на организираната престъпност. При разглеждане дейността на българската организирана престъпност много от характеристиките на представените по-горе типологии за трафик на хора са разпознаваеми при описанието на конкретни структури на организираната престъпност, свързани с пазарите на проституцията във и извън България. В отделните градове/региони може да се открият както **йерархични модели** с различна сложност и големина на структурите, така и **ресурсни модели**, при които самонаетите, семейните фирми и малките фирми се разглеждат като ресурс или стока, както и примери за **предприемачески модел**, където криминалните босове действат като предприемачи на някои от етапите или на всички етапи на участие. За разлика от трафика с цел сексуална експлоатация обаче принудата и насилието почти липсват. Проституиращите работят срещу доход или плащат, за да работят, на лица от организираната престъпност, като при това схващат проституирането си като свободен избор и нормална професия.

²³² Тази оценка бе споделена от шестима респонденти, които са сред най-известните автокрадци в страната, и един от живите шефове на „силова застрахователна“ компания.

За механизмите, чрез които българската организирана престъпност функционира извън страната, има само фрагментарна информация, която макар да не дава пълен отговор как действат те, разкрива няколко важни закономерности.

- **Разпределение на европейските пазари.** Подобно на вътрешните пазари, сводническите мрежи и сводниците разпределят „постовете“, т.е. работните места на европазара (независимо дали са улици, хотели, барове, витрини и пр.). Контролирането и получаването на нови „постове“ са показател за влиятелността на съответния сводник. При съпоставянето на данните за произхода на проституиращите (регистралирани, екстрадирирани и интервюирани лица) се очертават българските градове/региони, които покриват определени градове/региони в Европа (също няколко града в САЩ), като например:
 - **Пазарджик, Стара Загора и Хасково** изнасят момичета за Австрия, Франция и Германия;
 - **Пловдив** изнася за Италия, Франция и Белгия;
 - **Сливен, Варна и Бургас** – за Белгия, Холандия, Германия и Франция;
 - **Кюстендил, Плевен, Благоевград и Русе** – за Италия, Испания и Гърция.

Освен регионалната специализация съществуват и свързвания град–град за определен период. Например Сливен с Брюксел, Добрич с Манхайм, Габрово с Валенсия, Варна с Лион и т.н.

Може да се предположи, че основната причина за това териториално разпределение е, че формиралите се по места в България криминални структури пренасят своята организация в съответния регион в Западна Европа. Вероятно е също сводническите структури да са само част от криминалните градски/районни мрежи. Те се доверяват на същите момичета като в района, в който работят в България, и дори помагат на конкуренти, с които договарят цени и ограничения на територия. Съществува хипотезата, че този модел на „райониране на Европа“ е резултат от наученото в началото на 90-те години как да се избягват конфликти. Обикновено инцидентите (убийства, сбивания, избягали момичета и пр.) водят до активизиране на правоохранителни и правораздавателни органи и фокусиране върху българските своднически мрежи.

- **Скачени съдове.** Разпределянето на западноевропейските територии в много отношения се предопределя от необходимостта да се поддържа постоянна връзка с градовете/районите, откъдето идват сводниците. На практика европейският град/регион, в който работи сутеньорската мрежа, е като резервоар, който е скачен с този на българския град/регион. Пълненето на европейския резервоар става за сметка на българския. На равнище граничен пункт всекидневно се виждат стотици момичета, заминаващи (доброволно) в чужбина да работят като проститутки. Причината за този поток е, че до януари 2007 г. законово разрешеният период на пребиваване за шенгенските страни е три месеца, след изтичането на който те се връщат в България, като се заменят от колежка, чакала в България. Микробуси, които пътуват редовно по определени маршрути са като „совалки“, обслужващи схемата на тримесечния престой

в държави от Европейския съюз. За нивото на организация е показателна съгласуваността на графици за замяна на проституиращите и разписанията на микробусите – тръгващи от определени български градове в определени часове и пристигащи в определени часове в определени европейски градове. (Например микробус тръгва от бензиностанция на 50-хиляден град в Северна България и преминава през три-четири града във Франция и Испания.) Необходимо е да се уточни, че българският „резервоар“ обикновено е голям град или няколко малки града, които от своя страна се „пълнят“ почти задължително от други градове. Причината е в малкия размер на българските градове – с изключение на 3–4 най-големи града (София, Пловдив, Варна и Бургас), а и показването на обвързване със сводническите мрежи в собствения град е невъзможно поради семейните познанства. Ето защо „резервоарите“ в България работят на принципа на „размененото пълнене“ от други населени места. При необходимия престой извън държави от Европейския съюз момичетата в повечето случаи не работят на българския вътрешен пазар, защото ако се изключат София, Варна и курортните градове през туристическия сезон, пазарът е много малък. Това е особено вярно за новата вълна проституиращи, навлезли в професията след края на 90-те години. Значителен процент от тях не са имали практика в България и не се опитват да работят в страната.

- **Специализация.** Сред основните факти, които подкрепят оценката, че износът на проституция е организирана престъпност, са декомпозираният процес на износа и специализацията. Съществуват различни роли, някои от които са модификация на свързаните с трафика на момичета (възможно е едни и същи лица да са и трафиканти на момичета с цел сексуална експлоатация, и участници в огромния пазар за сексуални услуги извън България). В резултат на специализацията се обособяват няколко основни категории действащи лица.
 1. **„Ловец на нова плът“** – лице, което набира момичетата в България. Това е същият тип роля като при трафика, но при „износа“ е ясно предлагането на работа, свързана с проституиране (дори да не е само проституиране). Намирането на момичета е тема на много криминологични изследвания в Западна Европа и САЩ, но в България напълно отсъстват. Съществуват различни схеми за работа в този модел. Първата е свързана с преминаване на намереното момиче („прясно месо“) през българския вътрешен пазар, т.е. не бива изнасяно веднага от страната, а „се учи“, работи поне няколко месеца в България. При новите условия обаче проституцията тук е значително по-нискодоходна и престоят в страната се разглежда като загуба на пари. През последните години се наблюдава масово практиката на директно изнасяне. Втората схема е за набиране на момичета („ловът“) в съответната европейска страна, където момичето работи или учи. Там шансът лицето да е попаднало в кризисна ситуация (липса на пари, загуба на работа, проблеми с намиране на квартира, задължняване, административни проблеми с властите, дребни криминални престъпления и пр.) е значително по-голям и възможностите да се „хване“ са много големи. И при двете схеми „ловецът“ трябва

да прецени правилно икономическите и психологическите проблеми. Възможно е той да не извърши никакви действия, а само да предаде информацията. При този процес първият сутеньор е ключов – той е и основният износител. При по-примитивните мрежи „ловецът и първият сутеньор“ са едно и също лице. Честа практика е при ниския сегмент на пазара (уличен, магистрален) проститутките да се продават от един на друг сводник, като цената им в Западна Европа е в пъти по-висока, отколкото в България. При фамилните и малките фирми намирането на момичето и наемането (партньорството) се извършват от едно лице, което след това осъществява всички роли и плаща за услугите в системата.

2. **„Мулета“** – водачи, които транспортират проституиращите до съответната страна, като най-често това става с микробуси, но понякога се налага да се ползват и редовни автобусни линии. Шофьорите и водачите обикновено придружават момичетата. Ако шофьорите работят за някоя голяма структура, е възможно да извършват услуга срещу заплащане на фамилните и малките фирми.
3. **Сутеньор** – лице, което поема момичетата в чужбина и ги разпределя по предварително уговорените места за проституиране. Тази роля може да предлага и услуги за малките фирми, и „поста“ на нови включващи се на пазара.
4. **Контролиращи** („мадам“, „първо момиче“) – обикновено са издигнали се проститутки, които наблюдават колко печели всяко момиче, което работи за дадената сутеньорска структура, дали отчита всичко, има ли „черни курсове“, „рискови клиенти“ (чрез които да се измъкне от професията) и т.н., както и какви са печалбите на независимите малки фирми, за да се знаят възможностите им за плащане на съответното отчисление („криминална рента“).
5. **Пренасящ парите.** Характерна особеност за търговията с български проститутки в чужбина е, че заработените пари се връщат в България. За изпращането им на шефовете има няколко основни начина, като през 90-те години най-често използваният е чрез шофьорите на колите, микробусите и автобусите (включително шофьори и стюардеси на редовни автобусни линии от чужбина за България) или чрез момичета, които се ползват с доверие. Най-често парите се връщат чрез системата за международно разплащане „Уестърн Юнион“, при която изпращачът остава анонимен, а в повечето случаи шефовете, които ги получават, използват свързани с тях финансови къщи и обменни бюра, които не записват личните данни на получателя, като по този начин всички участващи лица остават неизвестни. По-сложните мрежи може да имат и финансов екип, който организира и променя схемите за пренос през различни финансови институции.
6. **Инвеститори-легализатори** – често са доверени бизнесмени и юристи, които са отговорни за влагането и легализирането на върнатите средства. В зависимост от това колко голяма е структурата е възмож-

но да обслужват една или повече организации. Съществуват случаи, в които счетоводни и юридически фирми с легална дейност активно участват в този процес. На „малките фирми“ може да се предложи включване в изгодна инвестиция срещу процент или като услуга (заради рентата).

7. На най-високото ниво е **босът**, който се намира в България и контролира другите участници в схемата. Заедно с изнесените от него проститутки той може да получава „рента“ (да му се отчитат) и за проститутките и сводниците в съответния район в България. Босът много често се занимава и с друг бизнес – легален или нелегален: например трафик на наркотици и крадени коли.

Описаните механизми предопределят в много отношения структурата и начина на функциониране на външния пазар за сексуални услуги. **Еволюцията, която претърпява българската организирана престъпност** – от големи йерархични структури към малки мрежи, свързани помежду си със слаби връзки, **не означава, че йерархичните структури са изчезнали**. Те са по-малки, но продължават да съществуват и зависят от повече или по-малко известни знакови фигури (бивши представители на силови групировки, местни и национални олигарси).

При този тип **йерархии** обикновено човекът на върха има напълно легален бизнес и не се занимава с оперативна дейност. Често собственик или управляващ на европейския бизнес с проститутки е някое от доверените лица, което е оторизирано да притежава определен брой момичета, да отчита вноските на по-малки предприемачи, гравитиращи към структурата, а също да събира рента от малките свободни предприемачи. Обикновено проституцията – „вътрешна“ и „външна“, е само едно от направленията, които влизат в структурата. Този тип йерархии работят като своеобразни холдинги от легални компании, както и от сивия сектор, които може да осигуряват услуги – от транспортни до квартирни. От интервюта в рамките на изследването и публикации в печата се очертава и тенденцията много сенчести лидери да имат вече хотели, заведения или участия в тях в страните в Западна Европа, където оперират. При това в различните населени места и региони може да се различат **три модела**. В най-големите градове като София, Варна, Пловдив, Бургас и някои по-малки населени места в Югозападна България тези структури контролират част от вътрешния пазар на проституцията – улична, публични домове и модни агенции, а чрез тях и гравитиращите сводници, които изнасят момичета. Обикновено независимите „семеини и малки фирми“ намират канали, за да си осигурят защита, като често не знаят кой точно им я осигурява. В по-малките градове се контролират големите сводници, а чрез тях и част от сводническите мрежи. Третият модел е свързан с личната собственост на големите местни босове. В някои случаи за тях работят 40–50 момичета²³³, като те са разпределени в различни европейски градове.

²³³ Пловдивският рапър Ванко 1 е вероятно най-широко известният случай за подобна лична структура.

Най-типичният и масов модел обаче са мрежите с десетки български сводници, имащи от едно до три момичета, да се обединяват за защита. Обикновено на принципа град/регион, от който идват. Този модел се оказва много ефективен срещу господстващите в средата на 90-те години, групирани по националност, структури на организираната престъпност в Западна и Централна Европа – албански, сръбски и турски, както и срещу новите агресивни руси, украинци и кавказци. Тези обединения не привличат вниманието на западноевропейските правоохранителни служби, защото изглеждат хаотичен сбор от българи, нямащи характеристиките на организирана престъпност. При този модел като че ли всички са равни, независимо колко момичета има един сводник. Съществуват много факти, които дават основание да се предполага, че това не са типични мрежи на равни партньори.

Зад някои мрежи от сводници и проституиращи съществува неясна структура, чиито горни етажи се намират в България или в някоя трета страна, където българските босове се чувстват в безопасност. Както бе описана вече, специализацията е действително много развита и при нея може да се открие субординация (едни роли са по-високо спрямо други, по-независими от други и т.н.). Най-горните нива – босовите, обикновено са на равнище град/регион. Например в София те са 10, във Варна – 4, в Бургас – 3, в Сливен – 3, и т.н. Съществуват големи и по-малки независими босове. Основната им роля е да гарантират сигурност за своята мрежа. Българската територия („българският резервоар“) се осигурява именно от платената защита на големите. Това означава, че всеки от сводниците по правило плаща своите вноски на шефовете на града. Ако самостоятелно работеща проститутка, семейна фирма или малка фирма не участват в приятелската или регионалната мрежа в съответния европейски град, при перманентните конфликти с конкуренти проститутки и сводници рискуват не само да бъдат изтласкани от пазара, но срещу тях да бъде приложено насилие без възможност да се защитят от него. Беззащитността не само срещу чуждите етнически мрежи, но и спрямо българските принуждава независимо практикуващите да търсят сътрудничество при вече установилите се български своднически мрежи. Честа практика е независимите проституиращи да бъдат посочвани на местните правоохранителни органи не само чрез анонимни сигнали, но и с фалшиви свидетелски показания (покъсно оттегляни), за да бъдат отстранени от местния пазар.

Освен защита навън босовите се грижат за сигурността в страната. Известни са **различни инструменти за „неутрализиране“ на представителите на реда и правосъдието**, като се започне от предоставянето на VIP карти за качествени публични домове и се стигне до плащане на образованието на децата им, вноските за ипотеката, получаването на недвижима собственост и захранването на офшорни сметки. Вероятно най-добрата илюстрация на полицейската подкрепа в центъра и по места са случаите на залавяне и екстрадиране. Няколкото опита за съпоставяне на полицейски бази данни само за две страни в Западна Европа разкриват стотици случаи на екстрадирани момичета, които са се върнали няколко дни след екстрадицията. Използва се и техниката с подмяна на името или буква от името на заловеното лице, което може да се направи и без знанието на местните органи за сигурност, като скоростта на извършената промяна показва, че става дума за добре функционираща система, свързана с много различни нива на властта. През последните 5–6 години обществото стана

свидетел на случаи с висши прокурори (в Русе) и съдии (в Плевен, Пещера), свързани с известни сводници. **Основният принцип** обаче, следван от хората, които са на най-високите нива, е **взаимната икономическа изгода**. Всеки в тези големи, размити като структура организации, участва, защото тя му дава възможност да работи. От момичетата, които знаят, че самостоятелно са подложени на много голям риск както от чужди сводници, така и от полицията, и се стигне до инвеститорите, получаващи огромни за мащабите на България „горещи пари“. Не бива да се пропуска, че инструментите на насилие неминуемо присъстват на този пазар. В мирни времена обикновено се наемат шофьор и бодигард при малките босове, но при нарастване на напрежението се стига до десетки хора. Основният подход е да се наемат криминално проявени лица, които се използват за осъществяване на наказания, защита и пр. В този тип структури има много повече субординация, но отново принципът е на взаимния интерес.

Между мрежите и йерархиите **съществува и хибридна форма**. Има няколко десетки момичета и няколко десетки сводници, но най-горното ниво е особен тип синдикат, включващ различни влиятелни лица на местно равнище. За разлика от градове/региони, където има един-трима големи босове или десетина малки, при този тип синдикат се постига контрол над целия местен пазар при покриването на българските курорти и експорта.

3.5. ПАЗАРЪТ НА ПРОСТИТУЦИЯ — СЪСТОЯНИЕ И ТЕНДЕНЦИИ

Опит за оценка на пазара на проституцията

Оценката на пазара на проституцията в България е направена на базата на предложените официални данни за практикуващите в страната проститутки и осреднените стойности на посочените по-горе цени.

За да се направи тази оценка, се приема, че една проститутка в България работи средно по 20 дни месечно. Приема се също, че клубните проститутки имат по трима клиенти на ден. Като се има предвид, че средното заплащане при тях е 50 лева²³⁴, сметките показват, че дневно едно момиче изкарва 150 лева, а месечно – 3000 лева. Обикновено в един клуб има между 4 и 8 момичета, което означава, че за един ден в публичен дом се изкарват 900 лева, или месечно – 18 000 лева.

При уличната проституция, където най-често дневната норма е 100 лева, изчисленията сочат, че едно момиче изкарва месечно 2000 лева.

На основата на данни на МВР²³⁵, според които броят на проститутките в България е 4611, макар според мнението на повечето интервюирани да е много по-голям, би могло да се заключи, че по най-груби сметки на пазара на проституцията в България се разпределят минимум между 9 и 14 млн. лева

²³⁴ Не е отчетено последното развитие от есента на 2006 г., когато в някои от големите градове на страната цената достига между 50 и 70 лева.

²³⁵ Вж. Труд, 31 май 2003, цитирани статии и други.

месечно. Сметките за годишния оборот показват, че става въпрос за минимум **между 110 и 170 млн. лева**. Тази сума не включва курортната и граничната проституция, където оценките са изключително трудни, нито телефоните/интернет страниците за повикване на малолетни и непълнолетни, където поради латентния характер оценката е много трудна. Според експерти от Министерството на вътрешните работи **консервативната оценка** е поне с 30 % над посочената изчислена максимална сума, т.е. **около 230 млн. лева**.

Според преобладаващите изследвания и набраната информация една проститутка в чужбина, при най-занижени оценки, заработва между 5000 и 10 000 евро на месец. Ако посочените цифри за поне 18 000 проститутки са верни, следва, че българските проститутки в чужбина изкарват между 90 и 180 млн. евро на месец, а годишно – между 900 млн. и 1,8 млрд. евро. При тази оценка се приема, че проституиращите работят средно около 300 дни годишно. Според експерти в **България се връща около една пета от тези суми, т.е. между 180 и 360 млн. евро годишно**. Тази максимално консервативна оценка изхожда от предположението, че това е осреднена стойност, включваща и нископлатената улична проституция. Консервативно определената стойност на дохода от сексуслуги обаче се критикува с аргументите, че ситуацията се е променила радикално и проституиращите българки в най-ниския сегмент вече не са толкова голям процент, колкото през 90-те години. Първо, те са се адаптирали и са се придвижили към средния сегмент на сексуслугите в Западна Европа. Второ, както вече бе посочено, за разлика от периода до 2001 г., когато участват предимно момичета от най-ниските социални слоеве и проституират на улично ниво и в евтините хотели, през последните години навлизат всички социални групи – включително проституиращи с висше образование, а услугите са в най-високите сегменти на пазара. В резултат оценките са, че месечният доход е по-скоро между 15 000–20 000 евро или дори по-висок. Ако се следва схемата за изчисляване, предложена по-горе, доходът на проституиращите извън страната може да надминава 3 млрд. евро. Съпоставката на тези финансови оценки с БВП на страната за 2006 г. показва, че **дори при консервативната оценка от 900 млн.–1,8 млрд. евро, това е между 3,6 % и 7,2 % от БВП** (25,1 млрд. евро). За сравнение подобно съотношение се среща в Република Корея, където Министерството на равенството на половете и семейството оценява южнокорейския пазар на 22 млрд. долара, или 4 % от БВП на страната²³⁶.

Съпоставянето на парите, които се „внасят“, в страната от български граждани, работещи извън страната, с идващите от проституция, и при най-консервативните оценки дава съотношение между 9 % и 18 %²³⁷.

²³⁶ *Comfort woman before and after Japanese rule – Korea's sex industry, A Youthful Mistake*, Meredith May, The San Francisco Chronicle, October 8, 2006. Second of a four-part series. Accessed on October 27, 2006.

²³⁷ Според статистиката на БНБ официално паричните трансфери на български граждани, работещи извън страната, годишно се движат между 800 млн. и 1 млрд. евро. Експертните оценки ги определят на около 2 млрд.

Тенденции в пазара на проституция

Описаните структури и функционирането във вътрешните и външните пазари за платен секс в много отношения дават статична картина на състоянието на българската проституция. Същевременно процесите в страната се развиват изключително динамично след 2001 г., а с присъединяването ѝ към Европейския съюз през януари 2007 г. много от описаните характеристики и механизми са в процес на промени.

Тенденциите, които се наблюдават през периода 2004–2007 г., биха могли да се определят като противоречиви и с непрогнозируеми последици. На първо място, **след отварянето на „европазара за сексуслуги“ (2000–2002) износът на момичета достига рекордни нива и във всички сегменти на вътрешния български пазар започва да се очертава намаляване на практикуващите.** Ако в края на 90-те години се наблюдават пълни клубове със средно по 10–12 момичета (при големите клубове понякога над 40), през последните години средният им брой спада до 5–6. Според данни от полицията значим процент от регистрираните момичета, работещи на магистрално-улично ниво, вече не са в страната. По мнение на неправителствени организации, ангажирани в областта на намаляване на риска от ХИВ/СПИН сред простикуиращите, преобладаващата част от момичетата през 2006 г. имат наложени административни ограничения за пребиваване в Европейския съюз, известни като „черни печати“. Това е основната причина, която ги задържа в страната. Все още не е ясно развитието след 1 януари 2007 г., когато ограниченията при напускане на страната значително намаляха.

Същевременно данните сочат, че вътрешното потребление на сексуслуги нараства, особено в най-големите градове на страната. Причините са както увеличената платежоспособност на населението, така и двуцифреният ръст на чуждестранните туристи след 2001 г. В резултат се наблюдава ясна тенденция към повишаване на цените.

Вторият фактор, който действа в противоположна посока и бе засегнат при разглеждането на износа на проституция, е свързан с **масовизирането на платения секс.** Освен описаните професионални вътрешни и външни канали за набиране на простикуиращи се наблюдава нов процес, който според участниците на пазара и полицейски служители придобива размери на епидемия през последните 3–4 години. Това е вълната от **аматорска и полупрофесионална проституция.** Без да се анализира въпросът какви са предпоставките²³⁸, как се осъществява и без да се правят оценки за размерите на масовостта на тези форми на проституция, може да се очертаят две основни схеми на участие. Първата е свързана с приемане на предложения за платен секс с различна интензивност – от 1–2 пъти месечно до 2–3 пъти седмично, като

²³⁸ Вероятно обяснението може да включи различни предпоставки, като се започне с изброяването на различни социално-икономически фактори, да премине през отпадането на социално-културните ценностни ограничения и да стигне до намаляването на насилието и контрола над вътрешния пазар от страна на сводническите мрежи. Подобно на феномена на превключването (преминаването) от традиционна работа или учене към простикуиране, наблюдаван в Европейския съюз, процесът на нахлуване на аматорска и професионална проституция също е неизследван в страната.

предлагането се свежда не само до осигуряване на допълнителен доход, но може да е и под формата на допълнително потребление²³⁹: подаръци, плащане на сметки и пр. Втората схема, която е по-популярна, е по-близка до азиатския тип проституция, известен като „втора жена“. Този модел се осъществява по-често с повече от един клиент (освен в случаите на много богат клиент или ниска интензивност на проституиране). Обикновено броят на партньорите се движи между 3 и 5 души. Възможни са различни конфигурации – например относително затворен модел, включващ няколко клиенти с няколко момичета, които може да са както партниращи си, така и конкуриращи се. Съществуват отворени модели с ядра от момичета и клиенти и периферии от момичета и клиенти. При тази форма на проституиране клиентите също може да плащат в натура за част от потреблението – например разходи за жилище, мобилни телефони, кола, сметки в заведения, екскурзии извън страната и т.н. Съществуват и хибридни варианти, при които постоянните партньори се допъхват от случайни клиенти.

И при двете схеми достъпът до клиенти се осъществява извън съществуващите канали за професионални платени сексуални услуги, въпреки опитите от страна на различни секспредприемачи да се възползват от нахлуването на новия тип участници на пазара. **Най-често аматьорите и полупрофесионалистите намират клиенти чрез собствени социални мрежи** (приятелки, приятели, познати и други клиенти) и места за лесен достъп до подходящите социални групи, като клубове, заведения, фризьорски салони и дори специализирани магазини²⁴⁰. Безспорно е обаче, че най-бързо развиващото се място за търсене на клиенти е виртуалното пространство (вж. по-долу), където конкуренцията с професионалните мрежи видимо се изостря.

Подобно и на традиционните професии като че ли **две са отличителните характеристики** на аматьорската и полупрофесионална проституция. Първата е принципът на **правото за избор на клиента и за отказване на услугата**. Ако момичето реши, че клиентът е неподходящ, не му предлага услуга. Втората е **отсъствието на редовност в предлагането на услугата**. Клиентът не може да очаква, че ще получи същата услуга за продължителен период от време. Прави впечатление, че участниците се отказват временно или завинаги в рамките на 1–2 години. Преобладава представата, че услугите, които те предлагат, са временни. Много от интервюираните в България и извън страната заявяват, че след като завършат образованието си, изплатят апартамент, кола, върнат заем и т.н., ще излязат от пазара. Подобни лични стратегии за напускане на професията имат и професионално проституиращите, но доколкото може да се съди по наличната емпирична информация, това се случва значително по-рядко.

Допълнителна характеристика, която е много отчетлива при професионалната и полупрофесионалната проституция, е липсата на граница между нормална професия и проституиране. Подобно на азиатския модел, много

²³⁹ Изследване, направено от МБМД, по поръчка на Българския център за джандър изследвания показва, че момичетата не откриват разлика между плащането за секс и подаръците от мъже. – Вж. *Нашенци са толерантни към платената любов*. – Дума, 11 апр. 2006.

²⁴⁰ В това отношение се наблюдава учудващо повтаряне на азиатските „открития“, за достъп до клиенти, където дори кафенета са ефективно място за предлагане на платен секс.

трудно може да се различи къде сервитьорката, продавачката, медицинската сестра или друга професия, свързана с личен контакт, преминава границата на нормалното обслужване и се прехвърля в услугата платен секс²⁴¹.

Друг фактор, който вероятно в бъдеще радикално ще промени българската проституция, е навлизането на новите технологии, свързани с интернет потреблението и някои GSM технологии. В резултат на бързия ръст при достъпа на населението до интернет след 2003–2005 г. освен многобройни уеб страници за сексуслуги се появиха и интелигентни решения за предлагане на платен секс през чат форуми, интернет търсачки, online видеосървъри и пр. В този контекст може да се каже, че комуникационните технологии изглежда се оказват добра възможност за преодоляване на моралните задръжки, особено при по-възрастното поколение. До този момент предлагането или търсенето на сексуслуги е свързано с трудността да се скрие в българската среда (вероятно единственото изключение е София). В страна, където роднинските и приятелските мрежи са доминиращи във всекидневието, посещението на публичен дом рядко би останало незабелязано. Същевременно дискретните схеми за търсене на проститутки (от потенциалните клиенти) или на клиенти (от проститутките) са ограничени от техническите несъвършенства на средствата за комуникация (например обява само в специализирани медии) или изискват наличието на добре платени посредници.

В това отношение интернет технологиите предоставят неограничени възможности пред анонимното търсене и предлагане на сексуслуги – факт, който силно понижава моралната цена на въвличането в такива дейности. **Навлизането на тези технологии прави възможна не само аматорската и полупрофесионалната проституция**, но позволява професионалните проститутки в **средния сегмент** да заобикалят собствениците на публични домове и клубове, т.е. **да се работи пряко с търсещите платени сексуслуги**. Отговорът на собствениците е влизане в интернет пространството и активна реклама на публичните им домове и ескортуслужите. Нещо повече, от 2005 г., особено през 2006 г., се наблюдава инвестиране в създаване на специализирани продукти, като страници за запознанства, страници за търсене на „еднократен и редовен секс“, „насочено“ влизане от проститутки, принадлежащи към публични домове, в чатове за запознанства, форуми и пр. При новите форми на проституция съзнателно се търси размиването на границата между случайния партньорски секс, онлайн порно услугите и платения секс.

²⁴¹ Има различни модели, като общият за всички принцип се свежда до търсене и създаване на запознанства, при които се използват популярни сайтове и след това се предлага платен секс. Същевременно е трудно да се направи разлика къде точно се използват обикновени социални мрежи, в които гласуването чрез SMS води до изкачване в класацията, съответно генерира доход за собствениците на страниците, къде се предлага платен чат със сексуално интерактивно участие и къде всъщност влизането във виртуален клуб значи достъп до платен реален секс. В настоящия момент може да се твърди, че областта на виртуално-реалното е почти непозната и непрозрачна зона. Какви са методите за избиране на лицата, които получават предложения, доколко това е система, ползваща традиционните статистически методи в интернет рекламата, следяща потребителят кои страници избира, с кого разговаря и т.н., и доколко този тип услуги е още хаотичен и примитивен е трудно да се каже. Показателно е, че почти няма голям международен свободен torrent сървър, на който да не се рекламират платени сексуслуги от България.

Основният интерес на виртуалните секспредприемачи обаче са възможностите извън България. Прави впечатление, че нарастващ брой български компаньонки на най-големите секспазари на Западна Европа се предлагат чрез хибридни виртуални услуги – интернет сървъри, координиране на поръчки по телефони и български шофьори, които возят, пазят момичета и вземат парите от клиента. Чрез новите технологии се прониква на пазара за сексуслуги в европейски държави, в които проституцията е легализирана, но достъпът до витрини, легални публични домове, клубове и други регулирани форми е умишлено силно ограничен, а влизането в него е недостъпно скъпо за българските предприемачи в сферата на сексуслугите. Чрез новите технологии ограниченията се преодоляват – при това без да се нарушава законът на съответната държава. Поръчката по интернет или телефон за ескортни услуги се прави извън страната, т.е. сървърът и телефонната централа са в различни страни с подходящо законодателство, а доставената услуга се води за интернет услуга. Всяко разследване на подобни международни схеми води до сложни юридически казуси, ако полицията се опита да противодейства на материализирането на виртуалния сив пазар. Поради все още малките размери и невидимостта му правоохранителните и правораздавателните органи в Западна Европа предпочитат да избягват тази тъмна зона.

Влиянието на новите комуникационни технологии и масовизирането на проституцията като професия съвпадат с новите възможности, които се откриват пред страната с присъединяването към Европейския съюз. Освен значителното улесняване на пътуванията от и до България след отпадането на контрола по вътрешните граници на Съюза трябва да се обърне специално внимание на присъединяването на страната към споразумението „Открито небе“ и на бързия ръст на нискотарифните авиолинии. В резултат цената на пътуването до България става съпоставима с междуградските пътувания в Западна Европа. Като се има предвид и огромната туристическа база, която е построена в страната през периода 2001–2006 г., може да се прогнозира, че **секстуризмът** като бизнес вероятно **ще започне да конкурира експорта на проституция**. България има вече известна традиция в развитието на този тип услуга в Югозападна България²⁴². Според предприемачи в сексиндустрията внасянето на клиенти е по-добра алтернатива от износа на момичета. Рисковете са по-малки заради възможността да се влияе върху българските правоохранителни и правораздавателни институции, а дневните разходи (хотели, храна и пр.) са значително по-ниски. За конкурентните икономически предимства на вноса на секстуристи е показателно сравнението с Гърция. Проституиращите предпочитат да предлагат платен секс близо до гръцката граница, а не в Гърция. Може да се прогнозира, че ако част от туристическата индустрия потърси запълване на хотелските си бази извън сезоните при ниските цени на самолетните билети, българските морски, планински и особено спа селища ще се превърнат в сериозни конкуренти на пражките и будапещенските хотели, специализирани в секстуризм.

²⁴² В средата на 90-те години селскостопански производители в Северна Гърция се превръщат в първите организирани секстуристи в мъртвия зимен сезон. В резултат 30-хилядните градове като Сандански и Петрич стават основни гръцки дестинации за секстуризм, обслужвани от няколкостотин момичета. През последните 5–6 години се наблюдава подобна специализация и в най-големите градове на страната, където фирми организират чартърни полети, в които пътуват само мъже, предлагат „компаньонски услуги на студентки“ в чужди специализирани сайтове и т.н.

Каре 5. Пазарът на проституция – тенденции и прогнози

От описаните нови тенденции в българската проституция на национално и международно равнище и при съществуващите законови рамки могат да се формулират следните прогнози в краткосрочна и средносрочна перспектива:

- Проституцията ще продължи да бъде приоритетна сфера на дейност за организираните престъпни групи в България.
- Най-вероятно след влизането в Европейския съюз износът на български проститутки за страните членки ще се увеличи.
- Вероятно е да се появят нови канали и дестинации за износ на проститутки.
- Структури на организираната престъпност ще търсят специализация в различните типове секстуризм.
- Проникването и взаимодействието между местни структури на организираната престъпност и международни организации ще се засилва.
- Предвижда се увеличаване на опитите за пране на пари от проституция и инвестирането им в легалната икономика.
- Ще продължи вероятно свързването на проституцията с други престъпни дейности.
- Ще продължат прикриването на проституиране зад легални форми на бизнес и избягването от данъчно облагане.
- Ще продължи експлоатирането на непълнолетни момичета за сексуслуги.
- Ще продължава и вероятно ще се разширява проблемът с ромската проституция.
- Ще остане силно ограничена възможността за противодействие от страна на полицията при запазване на съществуващото законодателство.